

ZBORNİK KNJIŽEVNIH RADOVA KORČULANINA
NIKOLE PETROVIĆA

Uvod.

O Nikoli Petroviću, alias Petreiusu, korčulanskom humanistu XVI. stoljeća, nemamo dosad mnogo podataka, iako se on uz Jakova Baničevića (1466—1532) i Franju Nikičevića Nigretića (1501—1549) ubraja među najhvaljenije humanističke pisce toga stoljeća koji potječu s otoka Korčule. Općenito se može kazati da je malo koji naš stariji književnik ostao tako nepoznat i neistražen kao upravo ovaj Korčulanin. O njegovu životu kolaju još i danas najkontroverznije vijesti, posebice u stranoj literarnoj povijesti.

Glavni stariji izvor biografskih informacija o Nikoli Petroviću jesu podaci što ih je sam o sebi zapisao u svojim tiskanim djelima. Ali, iz tih vijesti, nažalost, ne saznajemo ništa o mjestu i datumu njegova rođenja, o njegovoj obitelji i o prvim počecima školovanja, kao ni to gdje je i u kakvim zvanjima djelovao. Da bude neprilika još veća, pojedini od Petrovićevih navoda bili su krivo shvaćeni. Tako je prevladalo mišljenje da je naš humanist neki Grk, rodom s otoka Krfa, pa je kao takav u magistralno djelo francuskoga helenista Emila Legranda (1841—1903) *Bibliographie hellénique* uvršten kao — neohelenistički pisac¹!

Osim iz izjava samoga pisca, svoje podatke o Nikoli Petroviću crpao je Legrand i iz navoda koje je o Petroviću zabilježio njegov suvremenik i prijatelj, talijanski astronom i astrološki pisac Luca Gaurico (1471—1558). Taj Talijan na dva mjesta govori o Petroviću: u posveti svojega latinskoga prijevoda Ptolomejeva *Almagesta*, gdje kaže da mu je pri prevođenju pomogao mletački patricij Carlo Capelli, a kada bi on bio zauzet, na pomoći mu je bio »Nikola Petreius s Korkire, veoma učen muž i dobar poznavalac grčkoga i latinskoga jezika.«² U drugom svome djelu »Tractatus astrologicus« do-

¹ E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés en grec et par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*. Paris 1885. T. 1, str. 183—187. I u velikom biobibliografskom rječniku M. E. Cosenza: *Biographical and bibliographical dictionary of the Italian humanists and of the world of classical scholarship in Italy 1300—1800*. Boston, 1962. Vol. 1—6. pod riječju Petreius Nicolaus tvrdi se da je Petreius — Grk.

² *Ptolemaeus, Almagest. Venetiis, 1528*, fol. 2a:... Interdum etiam, quum nonnumquam, ob publicas occupationes, opera huius praesto mihi esse non posset, usus sum doctissimo viro Nicolao Petro Corcyraeo, Latinis Graecisque litteris eruditissimo...

nosi on Petrovićev horoskop i bilježi nekoliko kraćih informacija o njegovu književnom radu.³

Dva su osnovna razloga što je došlo do kriva zaključka u vezi s **grčkim** porijeklom korčulanskog humanista. Prije svega, Petrović je svojim suvremenicima bio poznat kao dobar znalac grčkoga jezika, koji je i sam neke tekstove napisao na tom jeziku; a to je u njegovo vrijeme u zapadnom svijetu bila rijetka pojava, unatoč legiji sjajnih zapadnjačkih grecista, kao što su bili Guarino Veronese, Marsilio Ficino, Aldo Manuzio, Erazmo Rotterdamski, Guillaume Budé i niz drugih. Osim toga, Petrović je na svojim tiskanim djelima i ophođenju sa svojim prijateljima uz svoje ime, kao **nomen gentilicium**, uvijek dodavao izraz CORCYRAEUS, što je bio humanistički naziv za stanovnike grčkog otoka Krfa (prema starogrčkom klasičnom imenu Κορκύρα odnosno prema latinskom imenu *Corcyra* za Krf). Manje je bilo poznato da je i naša Korčula u staro doba imala isto ime, samo što je uz to ime obično stajao za poblizu oznaku atribut »Crna« tj. Κορκύρα Μήλαινα, odnosno *Corcyra Nigra*. Time što je uzeo samo prvi dio klasičnog imena svojega zavičajja, Petrović je i nehotice (a možda i svjesno) doveo u bludnju svoju okolinu. Ispravnije bi bilo da se nazvao NIGROCORCYRAEUS ili CORCYRONIGRENSIS ili DE CORCYRA NIGRA ili tomu slično. Jer što je CORCYRAEUS, koji tako dobro vlada grčkim jezikom mogao za zapadnjake biti nego Grk, Krfljanin?

Legrand je iz Gaurica preuzeo i drugi važan podatak — datum Petrovićevega rođenja (15. siječnja 1486). Taj je naime podatak zabilježen u horoskopu koji je Gaurico sastavio za Petrovića i objavio ga u naprijed spomenutom djelu. Datum je nesumnjivo točan, jer ga je Gaurico dobio od samog Petrovića, kao što je od njega dobio i one kratke vijesti o njegovu književnom radu, poprativši ih riječima »za koje je on (tj. Petrović) rekao da ih ima kod kuće« (»quae dixit se habere in patriis laribus«).

Objavljujem ovdje reprodukciju stranice na kojoj su taj Petrovićev horoskop i dodatne bilješke. A čitaoci koji se bave astrologijom moći će eto iz naznačene situacije neba, položaja zvijezda i planeta u vrijeme rođenja našeg književnika do mile volje gonetati sudbinu i budućnost Petrovićeveu!

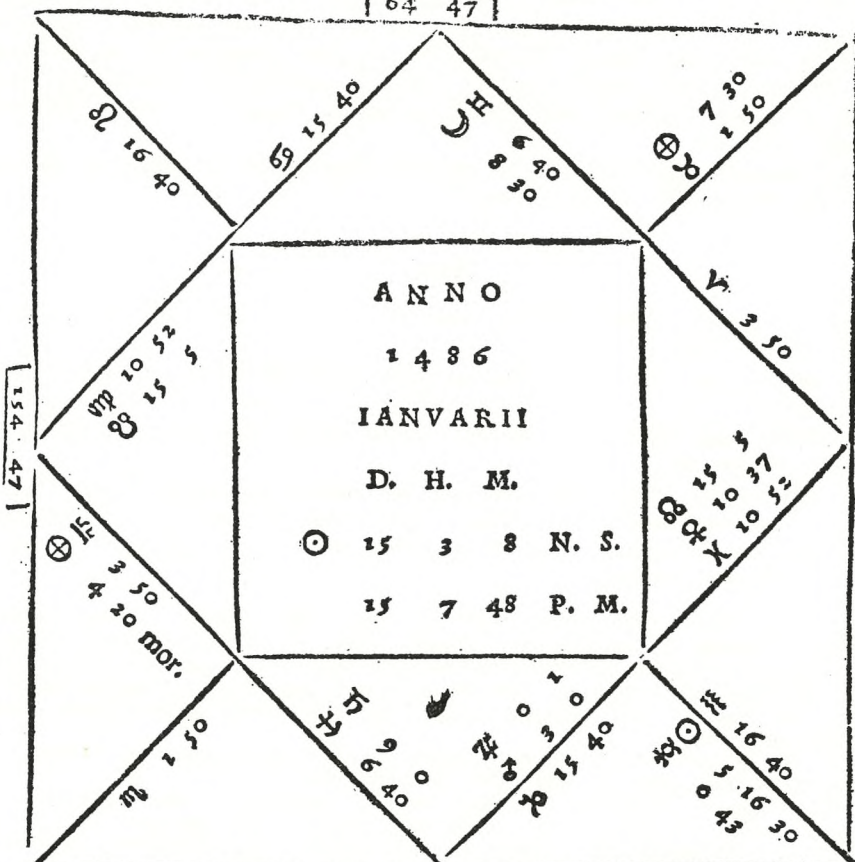
Biografski podaci koje su zabilježili o Petroviću neki naši domaći stariji literarni historici, ako i nisu mnogo sadržajni i iscrpniji, a ono su točniji u vezi s Petrovićevim zavičajem. Prve vijesti o njemu nalazimo kod lokalnog korčulanskog historika Antuna Paulinija (1696—1757). Kako je Paulinijevo djelo *O crkvenoj i svjetovnoj povijesti Korčule* ostalo nedovršeno, donosim ovdje u bilješkama sav tekst koji se odnosi na našega pisca.⁴ Drugi je po redu

³ L. Gaurico, *Tractatus astrologicus*. Venetiis, 1552, fol. 71a.

⁴ A. Paulini, *Istoria di Corzola ecclesiastico-profana* (NSBZ R 5534, rukopis-autograf). U poglavlju Memorie de' uomini riguardevoli ch'ebbe Corzola dal 1400 sino ai tempi correnti, na listu 222ab zabilježena je ova biografija Nikole Petrovića: »Niccolò Petreo stimatissimo soggetto di quei tempi, non men del pre-nominato Giovanni Petreo suo consanguineo. Lasciò un' invidiabile fama di se stesso. Versatissimo fu egli in ogni genere di scienze e non meno nella christiana pietà. Si leggono ne' nostri archivi atti de' pubblici rappresentanti, nei quali d'esso vien fatta illustre menzione particolarmente dal n. h. ser q. Pietro Bragadin, conte e proveditor di Corzola, il quale ne' decreti dell' anno 1572, appartenenti alla disposizione testamentaria di questo Petreo, così enuncia il suo nome il quondam spettabile ed eccellente in ogni facultà mr Niccolò Petreo, cittadino di questa città. Con giustizia se gli convengono questi encomi, e maggiori ancora averebbe riportato il suo nome, quando non fossero state distratte le sue opere dalla trascurazione degli eredi i quali trovavano volumi venti uno, o como dice l'autentico

Nicolaus Petreius Corcireus Orator, & Poeta.

64 47

I oan. Grammatici Commentaria in Aristotelis de Animalium generatione libros, Græca ab ipso primum edita, tum præfatione Græca, & Latinitate elegantissima donata. Item Meletius philosophus de structura, & natura hominis, ab eodem Petreio latinitate donatus, opus quippe vtilissimum omnibus bonarum artium studiosis, & nunquam prius visum. Item Polemonis opus physiognomicum latinitate donatum, Opusculum præterea Hippocratis de homine, omnia simul edita vno contextu cum opusculo Me lampi de nervulis corporis. Edidit præterea orationes plerasque elegantissimas, Epistolas carmine, & prosa oratione scriptas, & Epigrammata, & multa alia egregia monumenta, quæ dixit se habere in patris laribus, sed eas tandem orationes Gregorij Nazazeni ab eodem latinitate donatas cum elegantissima præfatione, dicata Hieronymo Saulo Genuæ Archiepiscopo, Bononiæ Vicelegato.

zabilježio nešto o Petroviću (ali pogrešno!) Franjo Marija Appendini (1768—1837),⁵ treći je Matija Kapor (1789—1842), također korčulanski historik.⁶ Kasnije su, uglavnom na temelju tih vijesti, pisali biografije Petrovićeve Hvaranin Šime Ljubić (1809—1865)⁷ i Zadranin Josip Ferrari-Cupilli (1809—1865).⁸

Od novijih domaćih historičara posebice je, i prilično opširno, o Petroviću pisao Hvaranin Jorjo Tadić.⁹ Mimoilazeći potpuno podatke što su ih iznijeli ovdje netom navedeni naši historici, Tadić je bez rezerve prihvatio verziju stranih učenjaka o grčkom porijeklu Petreiusovu. Kasnije je od te svoje tvrdnje ipak odustao.¹⁰

Dokumentirane tvrdnje da je Petrović Korčulanin u novije su doba iznijeli Cvito Fisković¹¹ i Vinko Foretić.¹²

Djela

U toku svojega života Nikola Petrović je, koliko se danas zna, objavio tiskom ova tri djela:

- 1) *Aristoteles: Περὶ ζώων γενέσεως μετὰ τῆς τοῦ Φιλοπόνου ἐξηγήσεως βιβλία Venetiis, Per J. Antonium et Fratres de Sabio, 1526. 2° (2) + 120 l.* Grčki tekst navedenih autora s grčki pisanom posvetom Andriji Mateju Akvavivi.
- 2) *Aristoteles: Aristotelis quinque De animalium generatione libri, ex interpretatione Theodori Gazae, cum Philoponi seu Joannis Grammatici Commentariis, per Nicolaum Corcyraeum accuratissime e Graeco in Latinum conversis.*

Inventario de' suoi mobili ligazzi vinti uno delle sue scritture e oltre questi un Libro fatto a penna da esso Petreo in diversi professioni come ivi pure si legge.

Ma se tanto studiò per l'onore del mondo, studiò pure per la gloria del cielo, giacchè del suo Testamento del 1559 lasciò la sua ben copiosa e scelta libreria ai pp. di s. Francesco e un competente capitale per l'istituzione di un fontico di biade a servizio de' poveri.«

⁵ F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*. Ragusa, 1802—1803. T. 2, str. 318.

⁶ M. Kapor, *Biografia di Nicolo Petreo* (Gazzetta di Zara. Appendice 1841, No 97 str. 1—4.). Isti passim u svojoj korespondenciji s Inocencom Čulićem. (Vidi: A. Kapor, *Književno stvaralaštvo P. Kanavelića u korespondenciji između M. Kapora i I. Čulića*. Zbornik otoka Korčule. III (1973, str. 163.)

⁷ S. Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*. Vienna-Zara, 1856, str. 250—251.

⁸ G. Ferrari-Cupilli: *Ceni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia*. Zara 1887, str. 133—137. Ističem da N. Ostojić u svome *Compendio storico dell' isola di Curzola. Zara 1878.* ni jednom riječju ne spominje N. Petrovića, a V. Adamović, u djelu *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*. Zagreb 1885—1892, kaže (sv. 2, str. 29) da o »Nikoli Poterio (sic!), rektoru 1546—1550, nema nikakvih vijesti«.

⁹ J. Tadić, *Nicolaus Petreius, rektor Dubrovačke gimnazije (1538—1550)*. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 1938, knj. 18, sv. 1—2, str. 393—403.

¹⁰ J. Tadić, *Dubrovački portreti*. Beograd 1948, str. 162. ispravlja se na ovaj način: »Ranije se mislilo da se Petreius rodio na Krfu, ali najnoviji izvori pokazuju da je bio sa Korčule i da se zvao Petrović«.

¹¹ C. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV i XVI st. u Dubrovniku*. Dubrovnik, 1947. Isti: *Urbanističko usavršavanje Korčule u Kanavelićeva vremena*. Zbornik otoka Korčule, III/1973, str. 74: »18. VIII 1547. Nicolaus Petreius de Corciula, gimnasii Ragusini rector«...

¹² V. Foretić, *Vjekovne veze Dubrovnika i Korčule*. Dubrovnik, 8/1965, br. 4, str. 36.

Venetius, Per J. Antonium et Stephanum ac Fratres de Sabio, 1526.
2° (4) + 107 + (1) 1. Latinski prijevodi gornjih tekstova s latinskom posvetom Marinu Georgiu.

- 3) *Meletius Tiberiopolitanus: De natura structuraque hominis. (Uz to:) Polemonis Naturae signorum interpretationes. — Hippocratis. De hominis structura. — Dioclis Ad Antigonum regem De tuenda valetudine epistola. — Melampi. De naevis corporis tractatus. Omnia haec non prius edita Nicolao Petreio interprete.*

Venetius, Ex officina Gruyphii sumptibus vero F. Camotii et soc., 1552.
4° 191 pag. + Index. Latinski prijevod navedenih tekstova s latinskom posvetom Girolamu Sauliju.

Osim navedenih tiskanih knjiga (od kojih prva, uzgred rečeno, pripada među velike rijetkosti) već je Petrovićevim suvremenicima bilo poznato da on ima još niz drugih radova, što kraćih što duljih, što izvornih što prevedenih s grčkoga jezika, no gdje je taj materijal svršio poslije smrti piščeve, nije se znalo. Romareći pred nekoliko godina s druge strane Jadrana putovima starih hrvatskih kulturnjaka, pisac ovih redaka zapazio je u umbrijskom gradu Perugi veoma važan rukopisni kodeks koji, čini se, sadržava najveći dio spomenutoga neobjavljenog Petrovićeva književnog rada. Taj se kodeks čuva u mjesnoj općinskoj knjižnici *Biblioteca comunale Augustea* pod signaturom G 99. Registriran je pod naslovom »*Nicolaus Petreius. Litterae, sermones, carmina.*

Pisan je na papiru, veličine in 4°, a ukupno ima 102 lista. Uz piščeva izvorna pisma, govore i pjesme (sve na latinskom jeziku) u tom se zborniku nalaze i njegovi prijevodi s grčkoga jezika koji dosad nisu tiskani. Prema tome, taj je zbornik više nego dragocjen za upoznavanje Petrovićeve književne djelatnosti u cjelini.

Kako je kodeks prispio u Općinsku knjižnicu u Perugi, zaista je teško reći. Koliko mi je poznato Petrović nije nikada imao kakvih tješnjih veza s Perugiom, iako je inače taj grad, »nobilissima Umbriae urbs«, od davnine privlačio naše ljude svojim renomiranim sveučilištem i tamošnjim višim učilištima, kao i svojim izvanrednim vedutama s teškom patinom vjekova. U jedinstvenoj sredini toga grada mnogi su naši kulturni radnici kroz stoljeća ne samo tražili znanja i duhovnih poticaja već su tu i sami ostavljali tragove svojega kulturnog djelovanja. No, to je zasad još potpuno neistražena stranica hrvatske kulturne povijesti. Ograničavam se zato da spomenem samo nekoliko imena, kao Grgura Požežanina (Gregorius de Posegavár), čiji se golemi *Conflatus sententiarum*, pisan 1446. nalazi također u spomenutoj knjižnici, Jordana Dubrovčanina, zatim Šibenčanina Ivana Polikarpa Severitana Barbulu, Ragusaesusa de Ragusaeis, sveučilišnog magistra u Perugi, Trifuna Bizantija, Fulgencija Gundulića, još jednog Požežanina, Ivana Mihajlovića, Andriju Rastića, skradinskog biskupa Pavla Posilovića, franjevačkog »propovjednika« Jeronima Filipovića, narodnog borca, Bračanina Andriju Dorotića, Sinjanina Josipa Glumca ili Glunčevića, Splićanina Ivana Topića, Pašmanca Konstantina Božića itd., da ne nabrajam mnoga imena, sve do najmlađih naših suvremenika, polaznika tečajeva talijanskoga jezika i kulture u ovom gradu.

Vjerujem da je Petrovićev Zbornik bibliotečna tekovina relativno novijega vremena. Kako se i preko koga se obreo u Komunalnoj knjižnici, ne možemo zasad odgovoriti. Ali u konačnoj liniji, to i nije bitno. Možemo biti

zahvalni simpatičnoj kulturnoj ustanovi, Biblioteca communale u Perugi, što je do danas sačuvala ovaj dragocjeni spomenik naše kulturne baštine.

Zbornik književnih radova Nikole Petrovića, kako bi ga trebalo nazivati, pisao je, odnosno prepisao u čisto, najvjerojatnije sam autor, i to negdje šezdesetih godina 16. stoljeća. Budući da je po srijedi prijepis učisto, pismo je uredno i relativno čitko. Izuzeci su ona mjesta gdje je stariji tekst precrtan, pa su interlinearno i na marginama dopisani kasniji ispravci i umeci.

Da je to piščev autograf, svjedočile bi upravo te dopune uz pojedine tekstove. Ta ispravljanja nisu, naime, obične korekture kakvih lapsusa calami, već stvarne sadržajne izmjene, prema tome nema nikakve sumnje da ih je naknadno unio sam pisac. A očito je da i osnovni tekst i ovi kasniji umeci potječu od iste ruke.

U Zborniku iznenađuje prilično velik broj kratica, što nije česta pojava u to vrijeme (2. pol. 16. stoljeća). Smatram da bi i to mogao biti dokaz za autografičnost kodeksa. Radi se o osobnoj navici kraćenja, koje se autor nije mogao osloboditi ni kad je pisao učisto! (Prepisivač ne bi tako postupao!) Čini se da je Petrović imao namjeru prepisati svoje radove kronološkim redom, tj. onako kako su nastali, ali je taj redosljed u toku prepisivanja sam poremetio. Uz većinu sastavaka zabilježen je nadnevak kad je dotični tekst bio sastavljen. Tamo gdje toga podatka nema, vrijeme nastanka tih nedatiranih tekstova može se s priličnom sigurnošću odrediti na temelju suvremenih događaja koji su u njima spomenuti. Ako to svaki put i neće biti sasvim točno, dobivaju se bar terminusi ante i post quem. Samo za sasvim malen broj mora se jednostavno nagađati.

Svi su tekstovi u Zborniku pisani latinskim jezikom. Nekoliko citata i fraza pisao je Petrović grčkim slovima. Zanimljivo je da nema nijednoga slova ni na hrvatskom ni na talijanskom jeziku. Sve što nije bilo na spomenuta dva klasična jezika našem su autoru očito bila — kako se sam izrazio — »barbara scripta«.

Brojkama izraženo, u Zborniku se nalaze ovi tekstovi:

- a) 18 kraćih ili dužih pisama u prozi,
- b) 29 kraćih ili dužih pjesama i pjesničkih poslanica, raznih prigodnica i epigrama,
- c) 11 raznih govora i crkvenih propovijedi,
- d) 2 oduža prijevoda tekstova grčkih pisaca (u prozi),
- e) 3 kraće grčke pjesme, prevedene u stihu

Tekstovi zapisani u ovom Petrovićevu Zborniku mnogostrano su značajni. Prije svega, oni nam omogućuju, bolje nego bilo kakvo drugo indirektno svjedočanstvo, da stvorimo pravu sliku o Petrovićevu književnom radu kao cjelini. Važni su nadalje jer sadržavaju niz novih podataka kojima se popunjavaju praznine u piščevoj biografiji, a istodobno nam otkrivaju mnoga imena domaćih i stranih suvremenika s kojima je korčulanski humanist održavao veze. Zbog svega toga smatram da je važno donijeti što detaljniji pregled sadržaja ovoga Zbornika, jer će se jedino na taj način moći izreći konkretniji sud o Petrovićevu književnom radu bez hiperbolizama preuzetih iz međusobnih kađenja humanističkih suvremenika, ali i bez apriornoga potcjenjivanja.

Sadržaj kodeksa

Pisani tekstovi u Zborniku nalaze se na listovima koji su folijirani brojkama I i 1—99. Pri vrhu lista Ia, koji je pridodan kao zaštita ponešto oštećenom bloku, zapisana su pismom koje se podosta razlikuje od onoga kojim je inače pisan sav ostali kodeks, dva kraća epigrama, prevedena s grčkoga jezika. Oni glase:

Qui capit uxorem defuncta uxore secundam,
naufragus in tumido bis natat ille freto.

a ispod toga:

Haec Venus ad Musas: Me siccine temnitis? Atqui
tela acuens saxo Filius ultor erit.
Cui Musae: Has stolido nugas dic, Cypria, Marti,
in nos namque tuus non habet arma Puer.¹³

Ovo su dvije naknadno unesene varijante prijevoda pjesama koje su u Zborniku upisane na listovima 43a i 46a, i to pod naslovom: *In digamos (Protiv onih koji se po drugi put žene)* i *Veneris ad Musas (Venerina prijateljica Muzama)*.

Evo sada naslova tekstova (s kraćim ili duljim prikazom sadržaja) redom kako su uneseni u Zbornik:

Na listovima 1—4a: *Nicolaus Petreius Cor. praestantissimo senatori Marino Georgio Veneto, liberalium artium philosophiae consultissimo S. D. . . Venetiis, XXVI Octobris MDXXVI. Nikola Petrović pozdravlja veoma odličnog senatora Marina Georgija¹⁴ Mlečanina, prvorazrednoga stručnjaka u lijepim umjetnostima i filozofiji . . . U Mlecima, 26. listopada 1526.* Ovo je prijepis epistolae dedicatariae (posvete) koju je Petrović tiskao na čelu objavljenog prijevoda Aristotelove *De animalium generatione* i Filoponovih *Komentara*. Sadržaj je prilično karakterističan, pa ga ukratko prepričavam. U duhu Sokratovu i Platonovu Petrović hvali vrlinu i znanje kao najveću sreću. Mlečka Republika je na veliku glasu sa svojih učenih glava, od kojih je Marin Georgiates, svojim opširnim znanjem i nastojanjem oko lijepih umjetnosti i filozofije, poznat i u vanjskom svijetu. Zato mu se i Petrović sada obraća da mu pokaže poštovanje i svoju simpatiju. Navodi da je prošlih godina (»superioribus annis«) boravio u Pugli, i to u Mesapiji (»in ea Apuliae parte, quae Messapia appellatur«)¹⁵ i da je tamo učio grčki jezik kod Sergija Stissa, dobroga poznavao i grčkoga i latinskoga jezika. Tu je iz bogate zbirke grčkih pisaca, koje je posjedovao Stissa, nakanio prevesti Filiponov¹⁶ *Komentar Ari-*

¹³ U rukopisnom trogirskom *Zborniku hrvatskih latinista* što ga je Nikica Kolumbić opisao u *Mogućnostima*, 27/1980, br. 10—11, str. 1088—1106 pod brojem 19 navodi se još jedan domaći latinski prijevod ovoga distiha. Drugi koji je preveo Petrović, prema *Anthologia Palatina IX*, 39, atribuirao se filozofu Platonu.

¹⁴ Martin Georgius ili Georgiates, mletački senator, profesor u Padovi.

¹⁵ Stara Mesapija (Messapia), danas Terra d'Otranto, na samom kraju »talijanske čizme«. U pismu upućenu G. Pellicieru 1540. godine, Petrović je poblizje odredio kraj — bilo je to u Salentinu.

¹⁶ Sastavljač komentara Aristotelu, Ivan Filopon (»Ljubitelj rada«) koji je živio u 6. stoljeću n.e., istaknuti aleksandrijski gramatik i filozof, komentirao je gotovo sva djela Aristotelova.

stotelovu djelu *O rađanju životinja (De animalium generatione)* i izdati ga posvetivši ga Georgiatusu. Odlučio je uz to objaviti i prijevod Theodora Gaze¹⁷, važan za pravo poznavanje Aristotelova učenja. Kad je kasnije zbog filozofskih studija (»philosophandi gratia«) prešao na Padovansko sveučilište, kojemu je na čelu naslovnik, ta djela konačno izdaje posvećujući ih njemu. Pri prevođenju mnogo se mučio, jer je htio djelo pretočiti u duhu prave, klasične latinštine, čuvajući pri tom smisao originala. Prijevod nije doslovan, već je slikovit (»neque verbum a verbo passim exprimere visum est, sed translationibus et figuris usi sumus«). Obećava da će kasnije dati više i bolje (»maiora his melioraque«), ako mu sudbina bude sklona.

Na l. 4ab: *Nicolaus Petreius Petro Alcyonio suo S. D... Venetiis. Ter. Non. Martias MDXXVII (Nikola Petrović pozdravlja svoga Petra Alcioni-ja... U Mlecima, 4. ožujka 1527)*. Kraće kurtuazno pismo upućeno Petru Alcioniju, profesoru grčkoga jezika i retorike u Rimu.¹⁸ Iako ga osobno ne poznaie, iskorištava prigodu da mu se javi preko zajedničkog im znanca Nikole Maioranija.¹⁹ Ističe da Alcionio uživa velik glas u krugu mletačkih i padovanskih humanista i da ga on sam veoma cijeni. Hvali Alcionijeve latinske prijevode Aristotela.

Na listu 5ab: *Nicolaus Petreius Joanni Statilio episcopo Transilvaniensi S. D... Ex Calendis Octobris MDXXXVII. (Nikola Petrović pozdravlja Ivana Statilića,²⁰ biskupa erdeljskoga. Iz Rima 1. listopada 1537.)*. Iz pripovijedanja duvanjskog biskupa,²¹ koji se nalazi u Rimu, a s kojim je češće razgovarao o teškim suvremenim političkim prilikama, Petrović je, kaže, doznao za izuzetne vrline i zasluge Statilićeve u službi njegova kralja. Poznata mu je i Statilićeva ljubazna naklonost kojom je obasipao ujaka mu Jakova Baničevića,²² dok je bio živ (quanto amore ac benevolentia Jacobum Banisium, avunculum meum, dum viveret, prosequeris«), a to sve potaklo ga je da

¹⁷ Teodor Gaza ili Gazes, bizantinski humanist. Nakon turskog osvajanja Carigrada sklonio se u Italiju. Tu je najprije poučavao grčki jezik i filozofiju, a kasnije se bavio isključivo prevođenjem grčkih pisaca na latinski (Aristotela, Teofrasta i dr.). Umro je 1475. nedaleko od Salerna.

¹⁸ Talijanski humanist Pietro Alcionio (1487—1527) predavač grčkoga jezika u Firenzi, a kasnije profesor retorike u Rimu. Kao i Petrović bavio se prevođenjem s grčkoga. Bio je poznat kao vanredan latinski stilist; njegova rasprava *De exilio* pisana je tako dotjeranom klasičnom latinštinom da su je mnogi suvremenici proglašavali izgubljenim Ciceronovim djelom *De gloria*, koje je Alcionio djelomice pre-radio i izdao pod svojim imenom. Umro je ove iste godine kad mu Petrović piše, od rana što ih je zadobio prigodom vandalskog »Sacco di Roma«, izvršena od strane njemačkih trupa.

¹⁹ Nicolaus Maiuranus odnosno Niccolo Maiorani, profesor grčkoga jezika u Mlecima.

²⁰ Ivan Statilić (1472—1542), trogirski plemić, svećenik. Djelovao je ponajviše u Ugarskoj. Bio je član Akademije Matijaša Korvina, a za njegova nasljednika, Ludovika II Mohačkoga, bio je ugarski državni kancelar, zatim biskup erdeljski (1538—1542?). U borbama Ferdinanda Habsburškoga i Ivana Zapolje pristajao je uz Zapolju.

²¹ Pod tim se misli Nikola Brgančić ili Bogančić (Nicolaus de Bergancio), duvanjski biskup (o. 1535—1545). Zbog turske opasnosti neprestano je izbjivao iz svoje biskupije. Godine 1543—1545. zabilježen je kao predsjednik Bratovštine sv. Jeronima u Rimu (usp. J. Burić: *Iz prošlosti hrvatske kolonije u Rimu*, Rim 1966, str. 72). Prema tom Petrovićevu pismu vidljivo je da se on i prije tih godina nalazio u Rimu.

²² Jakov Baničević (1466—1533, Korčulanin, humanist i istaknuti diplomat. Petrović ga zove ujakom. To je još jedan dokaz za Petrovićevo »korčulanstvo«.

mu se javi. Ukratko ocrtava Banićev karakter. Na kraju adresata usrdno moli da ga ubroji među svoje prijatelje i da ga preporuči kralju.

Na listovima, 5a—8a: *Nicolai Petrei Oratio salutatoria ad Rhagusinum senatum, cum primum se ad illorum urbem contulit* (Pozdravni govor Nikole Petrovića dubrovačkom senatu prigodom svojega prvoga dolaska u njihov grad g. 1538). U svome Govoru Demoniku, započinje Petrović taj nastupni govor, Izokrat,²³ jedan od one glasovite deseterice govornika, ustvrdio je kako se prilikom pozdravljanja svom uljudnošću i poštovanjem moramo truditi da prijateljima i onima koje sretnemo iskažemo svoju spremnost za službu kako bismo na taj način pokazali i javno posvjedočili svoju naklonost i svoje poštovanje prema njima. To je pogotovu potrebno da on učini na ovomu prvom javnom sastanku.

Mnogo se toga nudi govorniku na čemu bi se u govoru mogao zaustaviti: običaji, ustanove, zakoni, blagostanje ovoga veoma slavnog grada. Ali ja ću, kaže Petrović, svoj govor usmjeriti na ono čime su se kroz povijest uzdigle najplemenitije države i najmoćniji narodi, a to je razborita vladavina, pa izvrsne i izuzetne vrline prvaka države. Bez tih je u kratkom vremenu sve propalo. Glas o mudroj upravi dubrovačkoj raznosi se po svemu svijetu. Ali, čemu govoriti o glasu, kad čovjek, evo, na svoje oči može vidjeti sam Grad, njegove hramove i svetišta, trgove, javne i privatne zgrade.

Kuća je onakva kakva je domaćica koja njome upravlja. Vidi se da se Grad oslanja na najsvetije i najpravednije zakone. Pored ostaloga, kaže Petrović, kako čujem, u Dubrovniku od starine postoji svet običaj da se djeca poučavaju u lijepim umijećima, u znanostima i u dobrou ponašanju. U tu se svrhu uz mnoge novčane izdatke i nagrade s raznih strana dovode učitelji tih vještina, jer se drži sasvim istinitom ona Diogenova²⁴ misao da »zemlja ništa teže ne podnosi od nenaobražena čovjeka«. Ništa se čestito ne može očekivati od čeljadi koja je ogrezla u raskoši i u neradu.

Premda, možda, nije nedostajalo ljudi veoma istaknutih u svim vrstama znanja, Dubrovnik se odlučio za njega, Petreiusa, i pozvao ga je da preuzme dužnost odgojitelja. Primivši poziv, u prvi se mah počeo skanjivati (»diu mecum cogitare coepi«) misleći, s jedne strane, na naporan posao i, s druge, na odgovornost, ne znajući, hoće li moći odgovoriti onome što se od njega očekuje. Mislio je kako mora napustiti grad Rim koji je gospodar svega svijeta, druženje s najvećim knezovima, učene rimske krugove, lišiti se prisutnosti vrhovnoga svećenika, pa je već htio odustati, ali pobjedu je iznijela veoma časna čežnja za Dubrovnikom i za mnogima koji njih ljube (»honestissimo desyderio vestro ac plurimorum vestri amantium«). Ali kad se sjetio koliko je veoma učenih ljudi, njegovih predšasnika, odgajalo dubrovačku mladež, za koju se njezini roditelji toliko skrbe, obećao je sebi da će toj omladini biti učitelj i moralni odgojitelj. Trudit će se da ih zdušno poučava u grčkoj i latinskoj knjizi, čime se osobno već duži niz godina bavi, želeći da bi to, uz božju pomoć, bilo na korist ne samo njihovu veoma odličnom Gradu, već i svima njegovim građanima pa i njemu samome.

Na listovima 8b—17b: *Nicolai Petrei Corcyraei Oratio in Marium De Fabriciis Pisauriensem Monoculum ad Rhagusinum senatum pro se et sodali-*

²³ Starogrčki govornik, suvremenik Sokrata i Platona. Od njega se sačuvao ukupno 21 govor i 6 pisama. *Govor Demoniku*, što ga ovdje spominje Petrović, danas se ponajviše odriče Izokratu.

²⁴ Diogen iz Sinope (o. 400—323), poznati grčki filozof cinik, preziratelj svega suvišnoga. Živio je u bačvi.

bus de veneficio (Govor Nikole Petrovića Korčulanina pred dubrovačkim senatom koji je u svoje ime i u ime svojih drugova održao protiv Marija De Fabriciis iz Pesara, Ćora, zbog trovanja). Govor je održan negdje oko 1538/9. Radilo se otprilike o ovome: Neki Mario De Fabriciis zvan Ćoro (Monoculus), pravnik iz Pesara, nastanjen u Dubrovniku i zaposlen u kancelariji dubrovačke vlade, pozvao je 1. kolovoza k sebi u goste nekoliko dubrovačkih građana, među njima i Nikolu Petrovića; na gozbi ih je poslužio nekakvim pokvarenim (otrovanim?) vinom, tako da su se kod svih sudionika na gozbi pokazali znakovi trovanja. U govoru pred senatom Petrović u svoje ime i u ime ostalih otrovanih i osramoćenih građana traži da se začetnik toga gadnoga zločina, ta bijesna i strašna zvijer, taj monstrum, najsrमतniji od svih ljudi (»foedi facinoris auctor«, »belua truculentissima et immanis«, »monstrum«, »flagitiosissimus omnium hominum«) egzemplarno kazni. Govor je klasičan *genus indiciale* sastavljen potpuno prema antičkim retorskim uzorima. Iako formalno dobro sročćen, zbog pretjerane patetike mjestimice djeluje pomalo groteskno. Mora da su se podrugljiva dubrovačka vlastela prilično zabavljala slušajući ovu ciceronovsku tiradu svoga humanista, a utoliko više što ih je većina vjerovala da je sva ta afera bila neslana šala jednog vjetropira.

Svoj govor Petrović počinje mišlju da je zločin plod tla na kojem je niknuo (»ex loci ipsius genio«), kako se to može vidjeti i u prirodi (»proinde ac in agricultura fieri cernitur«). On je Dubrovnik pretpostavio mnogim talijanskim gradovima zbog njegove mudre uprave, blage mu klime i pitomih običaja njegova stanovništva. Ali tek što je prispio, naišao je na zasjede i pokušaj trovanja. Opisuje kako su gosti usred gozbe najedanput počeli ustajati od stola, kao mahnuti bježati kud koji, srtati niza stube kuće, drugi su se valjali kao da su ranjeni, treći su ležali kao u mrtvačkom snu. Zahvaljujući božjoj milosti i pomoći građana, nitko nije umro, makar se i to vrlo lako moglo desiti.

Netko bi mogao reći da je to učinjeno samo za šalu i da se uzvanici ismiju. Ali, zašto bi se dopustilo da kleti zločinac nekažnjeno čini to da na gozbu pozove toliko plemenitih i uglednih ljudi i da ih na ovakav način javno osramoti. Povrijeđeno je time dostojanstvo i ugled samoga Grada. Ne bude li krivac dolično kažnjen, oštećene će stranke imati potpuno slobodne ruke da ga, netom izađe iz zatvora, same kazne.

Navodi da je optuženik još kao dijete bio istjeran iz rodnoga grada, zajedno sa svojim svadljivim ocem, da se u Perudži i Padovi uvijek družio s probisvijetom. Pravničku titulu »uzurpirao je« — ne da pomaže potrebnim ljudima, već na potpunu propast i nesreću mnogih (»ad perniciem, ruinam atque calamitatem multorum«). Navodi jedan događaj u Mlecima kad se pravnik, koji je zastupao nekog Padovanca, pokušao svoga suparnika na sudu riješiti otrovanom ribom, samo da dobije parnicu. Kad se stvar pročula, a počinitelj neuspjeloga trovanja pobjegao, mletačka ga je vlast u odsutnosti osudila na najsrमतniju smrt. Hoće li dubrovački senat blaže postupati protiv onoga koji je u svojoj kući pokušao ubiti sedam uglednih građana? Može li takav nepouzđani čovjek vršiti službu pisara u vladi, prisustvovati sastancima senata, slušati službene tajne? On je kadar učiniti svaku podlost. Otkad se nalazi u zatvoru, izbila su na vidjelo razna njegova kriminalna djela izvršena u Dubrovniku.

Blag postupak prema optuženom bio bi uvreda za časne ljude i mogao bi protiv vlade izazvati nemalo negodovanje poštenih ljudi (»non mediocrem proborum in vos invidiam«).

Neki su mišljenja da De Fabriciis nije umiješao otrov ili da je do toga došlo zabunom služinčadi. Ali zašto optuženi za cijelo vrijeme gozbe nije htio nikako okusiti vina, iako je inače njegov veliki ljubitelj?

Drugi ne uviđaju zbog kojega bi on razloga tako postupio prema svojim najboljim prijateljima. Veoma je teško, kaže Petrović, proniknuti u tajne ljudske misli i ljudske duše (»humanae mentis atque animi secreta penetrare«). Moglo bi biti da se on na taj način htio riješiti kojega svoga takmaca u službi.

Ako otrovom nije htio ubiti, već samo učiniti da ljudi izgube pamet (»mentem redderet stupidam«), to je isto kao da je i ubio. Što nitko od žrtava nije umro, to nije razlog da se zbog toga postupak prekine. Ne smije se gledati na ishod stvari, već samu stvar treba odvagnuti.²⁵ Petrović svoj govor završava: ne smije se dopustiti da trovač nekažnjeno napusti Grad. Dogodi li se to, na cijelom svijetu neće biti mjesta gdje će se nekažnjenije nego u gradu Dubrovniku vršiti zločin, nepoštenje, drskost.

Kakav je ishod imala ova parnica protiv trovatelja, nije poznato.

Na listovima 17b—20a, 20a—22b, 22b—25a, 25b—28a, 28a—31a i 31a—34b zapisano je šest govora propovijedi za blagdan Tijelova što ih je sastavio Nikola Petrović, a govorili su ih, po tadašnjem običaju, njegovi učenici u dubrovačkoj katedrali pred nadbiskupom, vijećem i narodom. Naslovi im više manje svi glase ovako: *Oratio in Coena Domini. Puer unus ex discipulis nobilis, de more in templo coram episcopo ac senatu et populo habuit.* (Govor na Tijelovo govorio jedan od učenika, vlastelin u hramu pred biskupom, senatom i narodom. Propovijedi su datirane godinama: 1539, 1540, 1541, 1542, 1543, 1545, a iz naprijed citiranih listova vidi se otprilike njihova dužina i trajanje. Propovjedi za god. 1547, 1548. i 1549. nalaze se u ovom Zborniku na listovima 51a—54a, 54b—55a, 58b—62b. Nedostaju kako vidimo propovijedi za god. 1544. i 1546, no pitanje je da li ih je Petrović uopće za te godine bio i napisao.

Na listovima 35a—38a: *Oratio salutatoria in adventu Pamphili Trasoldi, archiepiscopi Rhagusini pro Rhagusino senatu ac universo populo publice habita* (Pozdravni govor u ime senata i svega naroda javno održan prigodom dolaska dubrovačkog nadbiskupa Pamfilija Trasoldija (Strassolda). Govor je morao biti održan 1544. godine kad je Strassoldo stupio na nadbiskupsku stolicu.

Petrović započinje taj govor citirajući onu istu misao iz Izokratova *Govora Demoniku* kojom se bio poslužio šest godina ranije kad je držao nastupni govor prilikom svoga dolaska u Dubrovnik. I zaključci koje izvodi iz te misli, pa i redoslijed teksta, u mnogo čemu se podudaraju sa spomenutim njegovim govorom. Očito je autor ili bio zaboravio da je to već jednom upotrijebio ili je, doveden u situaciju da iznenada mora pripremiti pozdrav, svoj stari tekst u žurbi preradio za novu prigodu.

Senat ga je, kaže, zamolio da on u njegovo ime pozdravi novoga nadbiskupa. Najprije se nećkao, bojeći se da zadatak neće moći izvršiti kako treba, no poslije se ipak odlučio. Zato navodi razloge.

²⁵ Petrovićevo rezoniranje potpuno je u duhu stare pravne zasade »In maleficii voluntas spectetur, non exitus«.

Nakon smrti nadbiskupa Filipa Trivulzija,²⁶ želje i glasovi svih bili su za Strassolda, o čijim bi on vrlinama i potpunoj zasluženoj slavi mogao govoriti dok god ga ne bi izdao glas. Rimski vrhovni svećenik, koji je posebice naklonjen Dubrovniku, pristao je da toga muža izuzetnih osobina potvrdi Dubrovčanima za natpastira.

Strassoldo je, nabroja dalje Petrović, iz vrlo ugledne furlanske obitelji, sklon je posebno knjizi i nauci, dobar je znalac obaju klasičnih jezika, sasvim dobro poznaje stare grčke i rimske muževe, a isto tako i svete oce, pa će mu oni, nema sumnje, biti uzorom. Narod ovoga veoma slavnog Grada znat će cijeniti, poštovati i ljubiti takva muža. Nema mjesta na svijetu gdje se ne zna za Dubrovnik za njegove pomorce i trgovce. Mimoilazeći njihovo veliko bogatstvo i moć, spominje samo veoma ugledni senat. (O tom senatu govori sada gotovo ono isto što je nekoć kazao u svom nastupnom govoru.) Pohvalno se izražava o kanoničkom izboru, o dubrovačkom svećenstvu, o brojnim samostanima duvnâ. Velika je i živa vjera ovoga naroda koji se nalazi gotovo u raljama najbjesnijeg i najsureovijeg neprijatelja kršćanskog imena. Govor završava željom da novi nadbiskup bude svome stadu prvi pastir, da bi Republika uz njegovu pomoć uzmogla izbjegavati i loše savjete svojih neprijatelja i nastojati uvijek samo oko koristi i napretka svojih građana.

Nadbiskup Strassoldo, kojega je Petrović ovako pozdravio, zauzimao je dubrovačku nadbiskupsku stolicu samo godinu dana (1544—1545) i čini se da kroz to vrijeme nije uspio učiniti ništa značajnije čime bi se istaknuo među ostalim suvremenim dubrovačkim prelatima.

Na listovima 38a—39b: *Nicolaus Petreius Gulielmo Pellicerio episcopo Monpesulano regioque apud Venetos oratori S. P. D... Ragusii VI Idus Martias MDXL. (Pismo montpelierskom biskupu Guillaumeu Pellicieru, poslaniku francuskoga kralja u Veneciji... U Dubrovniku, 10. ožujka 1540.)*

Drago mi je, kaže Petrović, da mladice loze (»vites«) koje je poslao Pellicieru odgovaraju željama. Dubrovački nadbiskup Trivulzije,²⁶ kojemu ga je preporučio, odmah ga je pozvao k sebi, ponudio mu svoje usluge i kazao da će mu zbog Pelliciera (»Tui causa«) uvijek biti na pomoć. Donosilac Pellicierova pisma predao mu je vrč s »faleričkim afijama« (Φαληρικῶν ἀφιῶν).²⁷ Što se pak tiče vrsta i naziva afija, premda je zauzet poslom, konzultirao je svoj prijepis Aristotela i Opijana te prijepis vrlo važnoga komentara koji je Opijanu dodan. Taj je prijepis nekoć načinio u Salentinu, iz rukopisnoga kodeksa svojega učitelja Sergija Stissa. Sad in extenso navodi tekst toga grčkoga komentara koji se odnosi na ono mjesto gdje Opijan spominje tu **ribu**. Istodobno citira i na kojim mjestima Aristotel i Plinije govore o afijama. Pismo završava:» Vale et me, ut soles, ama.«

Naslovnik toga pisma, Guillaume Pellicier, kojemu se Petrović obraća, bio je biskup u francuskom gradu Maguelonu (1498—1527), a kasnije na združenoj stolici u Montpellieru (1527—1568). Francuski mu je dvor često povjeravao diplomatske poslove. Tako je uz ostalo 1534—1537. bio poslanik u

²⁶ Fillippo Trivulzio, Milanez, dubrovački nadbiskup (1521—1543), glava francuske stranke u Dubrovniku i velik protivnik Španjolaca.

²⁷ Afije (aphya, apua) ili, kako ih Pellicier zove, »faleričke afije«; prema starim grčkim i rimskim piscima to je neka vrsta ribe. Plinije u svojoj *Historia naturalis* (knj. IX, gl. 74) kaže za afije da se ta riba rađa iz morske pjene. Zapravo afije nisu nikakve ribe, već je to ikra, od koje se već u staro doba pravio kavijar.

Rimu, a 1539—1542, upućen je za ambasadora u Mletke. Petrović je upoznao Pelliciera vjerojatno još za njegova boravka u Rimu, gdje je taj francuski prelat kao humanist i kao diplomat oko sebe rado okupljao istaknutije rimske javne radnike.

Prof. Tadić je u citiranoj radnji⁹ upozorio na veze Petrovića s tim francuskim diplomatom i na njegovo međusobno dopisivanje. Ovo je jedino Petrovićevo pismo Pellicieru koje je uneseno u Zbornik. I ono je kasnije mjestimice ispravljeno.

Na listovima 39b—40b: *Ad Marcum Antonium Flaminium epistola. Venetiis 1529. (Poslanica Marku Antunu Flaminiju u Mlecima 1529)*. Pjesničko pismo koje se sastoji od 23 elegijska distiha.

Iako se nalazi na otočiću Muranu,²⁸ gdje Dedalova momčad na čudesan način izrađuje raznobojno staklo, i u kući velikodušnoga Lovre Salvija,²⁹ gdje provodi lagodan život baveći se isključivo latinskim i grčkim jezikom, sjeća se Flaminija i šalje mu ove zahvalne i prijateljske riječi, združene s osjećajem duboke ljubavi.

Ljudi pričaju da je Flaminij, otkad se vratio kući, potpuno ozdravio od mršavosti i bljedila, da se ponovo prihvatio pjesništva i da pjeva pjesme blagoj Nigelli. Ponekad pak kad mu dosadi ljubovanje, da šeće u polju po zelenim livadama, u blizini vode. Neki ga prijatelji zovu u lov na jelene i ptice, ali on se bavi uobičajenim zabavama, koje obećavaju vječnu slavu (»praeconia laudis aeternae«): prevrće učene knjige u tisuću svezaka. Šumska hladovina, kaže Petrović, daleko odvlači učeću mladež (»arboris umbra alliciat procul studiosae vota iuventae«), zavarava je ispraznom nadom. On to sebi osobno nikako ne želi, ali vi »služite vjerno gospodare koji vam više ugađaju« (»qui melius faveant dominos servate fideles«).

Adresat te epistole jest Marcantonio Flaminio (1498—1550), koji se u svoje vrijeme ubrajao među poznatije talijanske književnike 16. stoljeća. Tako npr. književni historičar Tiraboschi u svojoj *Storia della letteratura italiana* kaže za Flaminija da je to »il più dolce, il più amabile e il più modesto poeta italiano del sec. XVI.³⁰ Osim ljubavnih pjesama on je pisao i religiozne pjesme, parafrazirao je Davidove »Psalme« i jednako kao Petrović bavio se prevodenjem s grčkog jezika. Preveo je npr. Aristotelovu Metafiziku. U starijim godinama mnogo se bavio pitanjima reforme Crkve. Iz tona kojim je Petrovićevo Poslanica pisana vidi se da mu je Flaminio bio dobar prijatelj.

Na listovima 40b—41a: *Ad Laurentium Salviatum abscentem 1530. Ex Patauo (Odsutnomu Lovri Salviatiju.²⁹ Iz Padove, 1530)* »Oni koji za čime čeznu u danu ostare« kaže sicilski pjesnik.³¹ Petrović osjeća da je to istina otkad mu je prijatelj otišao iz Padove i nikako se ne javlja. Ako mu nije moguće požuriti se natrag, a ono se bar može javiti! Vidi kako se prijatelj napreže dok smišlja što će napisati. Neka se ne trudi, Petroviću će umiljata prijaznost njegova šutljiva lica biti poput učene pjesme.³²

²⁸ Otočić u mletačkim lagunama, na kojem se od davnine izrađivalo glasovito muransko staklo.

²⁹ Petrovićev znanac iz Padove.

³⁰ G. Tiraboschi, o. c. Nuova ed. Venezia, 1824. T. VII, str. 1919—1920.

³¹ Misli se na grčkog idiličara Teokrita (o. 305—o. 360). Citirani je stih uzet iz XII. idile, koja ima naslov Αἰτῶνς (Dragi, Željeni).

³² Već je u srednjem vijeku, a u doba humanizma posebice, pojam »učeni pjesnik«, tj. temeljit poznavalac antičke metrike i kulture, značio otprilike »vrhunski pjesnik«.

Na listu 41a—42a: Četiri kraće pjesme spjevane glasovitoj Juliji Gonzaga, kontesi Fondija.³³ Ova je mlada dama oko polovice 16. st. slovila kao najšarmantnija talijanska ljepotica. Živjela je od 1513—1566. U svojoj četrnaestoj godini udala se za gospodara gradića Fondija, ali već slijedeće godine ostala je udovica. Od tada pa za sve vrijeme Julijina boravka u Fondiju taj je gradić bio kulturno središte u kojem su se skupljali mnogi književnici, među njima F. Molza, F. Berni, naš P. P. Vergerije, J. de Valdes i dr. Kad se zasitila mecenatstva, gospodarica Fondija napustila je svoj grad (1553), povukla se u jedan samostan u Napulju i počela se baviti pitanjima reforme Crkve.

U prvoj pjesmi koja ima naslov: *Ad illustrem Juliam Gonzagam. Romae 1531 (Odličnoj Juliji Gonzaga. U Rimu 1531)*, Petrović opisuje kako ga je, dok je ulicom prolazila kićena svita lijepe Julije, zbacio konj i prignječio mu nogu svojom težinom pa mu je uz ostale i ona osobno pomogla.³⁴

U drugoj: *In annulum Alexsii Gonzaghae amicae munus Romae (O prstenu, daru Aleksiji, prijateljici Gonzaginoj. U Rimu)*. On je prsten s ahatom, dao Aleksiji da s njime bude uvijek danju i noću a kad joj se srce zasiti da ga preda gospodarici.

Treća pjesma: *In avem Juliae Gonzaghae βιοθάνατον.³⁵ Romae (Ptici Julije Gonzage koja se izvrgla nasilnoj smrti. U Rimu)*. Srušivši se zajedno s krletkom, ptica se ukočila i smrt ju je »utopila u stigijske vode«. Ali, kad ju je gazdarica uzela u svoje ruke, ugrijala na svojim prsima i prinijela obrazima, ptica je ponovo propjevala, što je nov i očit dokaz da je Gonzaga božica.

Gotovo je sigurno posuđeni topos.

Naslov četvrte pjesme glasi: *In eandem cum vix effugit manus Barbarosae, Turcarum classis praefecti in Fundano Campaniae oppido. Romae. (Istoj Gonzagi kad se u gradu Fondi u Campagni jedva spasla od ruku Barbarose, zapovjednika turskoga brodovlja. U Rimu)*. Opisuje romantičnu ali istinitu zgodu iz života te talijanske ljepotice: neuspjeli pokušaj poznatoga gusara Haireddina Barbarose da se iznenadnom provalom do Fondija (1534) domogne gospodarice grada, kako bi je kao zarobljenicu poslao sultanu Sulejmanu u harem. Petrović započinje opis toga događaja u stilu antičkog epskog pjesnika: Vrhovni gospodar Azije (»summas Asiae qui tractat habenas«) dočuo je za ljepoticu u Laciju i naređuje jednom od svojih prvaka, vjernom sluzi: »Idi žurno hitrim lađama tamo gdje se Liri³⁶ miješa s morskom vodom, tamo se nalazi nimfa, kakvu nije poznavao stari svijet nit će se roditi do kraja svijeta. Nju ugrabi...« Sluga je poslušao zapovijed, ali bogovi nisu dopustili da se taj zločin izvrši. »Jer da si nam tada bila izgubljena, Julijo, otet bi nam bio ures carstva vrijedan«.

Na listovima 42a—43a navedene su tri prigodnice s osvrtom na suvremene političke događaje. (L. 42a): *Ad Carolum Caesarem in Tunetica victoria. Romae. (Caru Karlu u povodu njegove pobjede u Tunisu. Spjevano u Rimu)*.

³³ Gradić u talijanskoj Kampaniji, dvanaestak kilometara udaljen od Ferracine, luke na Tirenskom moru.

³⁴ Možda se to zaista dogodilo, ali moglo bi biti i plod Petrovićeve mašte.

³⁵ Pjesnik zove pticu biothanatos, tj. koja je poginula od nasilne smrti. Tim su izrazom pogani inače nazivali one pristalice kršćanske vjere koji su silom nastojali da postanu mučenici.

³⁶ Liris ili Liri, rječica u Laciju, danas Garigliano.

Petrović u šest elegijskih distiha govori o velikoj pobjedi što ju je održalo španjolsko brodovlje godine 1535. zauzevši Goletu, luku grada Tunisa. Tom je prigodom bio potučen do nogu turski šticećenik, gusar Haireddin Barbarosa. Petrović odaje priznanje Karlu V. na značajnoj pobjedi i potiče ga da uhvaćene neprijatelje objesi na lacijskoj obali, kako bi divlji pljačkaš na istom mjestu odakle je odnio neizmjerni plijen pretrpio zasluženu kaznu.

U vrijeme kad je Petrović živio, gusarstvo se na Sredozemnom moru razbujalo kao potkraj Rimske Republike, u doba Pompeja. Sredozemno je more postalo krajnje nesigurno. Neobuzdanom porastu gusarstva osobito su pogodovali međusobni ratovi zapadnih evropskih zemalja, pa osvajački planovi Turskog carstva. Nisu samo brodovi već su i obale kršćanskih zemalja oko Sredozemlja bile izložene neprestanim napadajima raznih morskih gusara. To je posebice došlo do izražaja kad je na sjeverozapadnoj obali Afrike (od Tunisa do Alžira) Haireddin Barbarosa, već spomenuti grčki poturčenjak, osnovao svoju gusarsku državicu i stavio je pod protektorat Turske (1518). Od tada su Španjolska, Sicilija, Italija, zatim još slobodni dijelovi Grčke, pa naše jadranske obale (sjetimo se Herceg Novoga, Korčule, Hvara!) živjele u neprestanom strahu od iznenadnih gusarskih napadaja. Opisanim porazom Barbarose kod Tunisa (1535) evropski se svijet ponadao da je konačno slomljena moć te pljačkaške družbe i da će sada na moru zavladati sigurnost. Nažalost, nije bilo tako. Već tri godine kasnije Barbarosa se uspio ponovo domoći Tunisa (1538). Budući da se ne spominje ovaj drugi događaj, Petrovićeva pjesmica spjevana je negdje između 1535. i 1538. godine.

L. 42b—43a: *Ad Carolum Caesarem de oppugnatione Castris Novi a Turcicis, senatoris Urbis, insomnia, cum Carolus Imperator Gallias aggredi infesto exercitu tentavit. MDXXVI 19. Quintilis (Francuskom kralju Franji o snu koji je usnio rimski senator Cesare de' Nobili, kad je car Karlo pokušao vojskom napasti Francusku. 14. srpnja 1526)*. Sadržaj prigodnice: Spavajući na Tarpejskoj pećini,³⁷ senator je u snu vidio kako su kraljevske vojske zarobile cara Karla. Njega je onda Franjo »uzor vrlina« (»specimen virtutum«) pustio da slobodno ode kamo hoće podarivši mu još i kraljevske darove. Ta pjesma vjerojatno je nastala u vezi s događajima koji su se zbili poslije tzv. Madridskog mira 1526. godine, kad su se dva takmaca ponovo sukobila. Petrovićevo predviđanje nije se ispunilo.³⁸

L. 42b—43a: *Ad Carolum Caesarem de oppugnatione Castris Novi a Turcicis post fugam classis caesarianae ab Ambratio sinu. Rhagusii 1538. (Caru Karlu o osvojenju Herceg-Novog od Turaka nakon bijega carske flote od Ambračkoga zaljeva. Spjevano u Dubrovniku 1538)*. Zbog sve veće turske opasnosti u veljači 1538. sklopljen je između Španjolske, Mletaka i pape obrambeno-navalni savez protiv Turske, tzv. Prva sveta liga. Nekoliko mjeseci poslije toga, združena flota tih saveznika, kojoj se na čelu nalazio glasoviti španjolski admiral, Genovežanin Andrija Dorijs (1468—1560), sreća se s turskom mornaricom na zapadnoj obali Grčke, na samom ulazu u Ambrački zaljev blizu grada Preveze (antički Actium). Dorijs se, ne zna se zbog kojega razloga, nije htio upustiti u bitku, već je otplovio sjevernije, ušao u Jadransko more i u Boki preoteo Turcima grad Herceg-Novu. Budući da je u nj stavio špa-

³⁷ Strmi odron na rimskom Kapitolu.

³⁸ Ratovi između Karla V, španjolskog kralja i njemačkog cara (1519—1556) i Franje I, francuskoga kralja (1515—1547) nizali su se gotovo bez prekida, od 1519. godine pa sve do Franjine smrti, unatoč povremenim sklapanjima mira.

njolsku posadu, Mlečani su se smatrali izigranima, istupili su iz lige i s Turcima sklopili separadni mir.

Petrović predbacuje caru Karlu što se kršćansko brodovlje povuklo iz borbe, iako je — kaže pisac — bilo mnogo snažnije od turskoga. Ono je moralo slomiti neprijateljsku silu pod osobnim carevim vodstvom! Svoju pjesmicu (7 distiha) Petrović je popratio odužom proznom bilješkom u kojoj priča tok toga ratovanja. Španjolska vojska, međutim, nije dugo držala Herceg-Novu, jer je već iduće godine Barbarosa ponovo preoteo grad. Te događaje Petrović ne prikazuje objektivno, iako ih je morao poznavati, jer su se zbili nedaleko od Dubrovnika, u vrijeme kad je on živio tamo. Zbog toga kao i zbog drugih nekih njegovih izjava koje čitamo u Zborniku, nadalje s obzirom na prijateljevanja s biskupom Trivulcijem i diplomatom Pellicierom, mislim da se s priličnom sigurnošću može zaključiti da je Petrović u Dubrovniku bio otvoreni pristaša frankofilske stranke. Stoga nipošto nije isključeno da je njegov »nemotivirani« odlazak iz Grada uslijedio upravo zbog kakva njegova nesmotrenijeg političkog istupa, za koji je vlada ocijenila da je u suprotnosti s naglašenom dubrovačkom neutralnom politikom, pa je prema njemu postupila.

Na listu 43a: *E Graeco. In digamos. (Prijevod s grčkoga jezika. Protiv onih koji se po drugi put žene)*. Već je spomenuto da je jedna novija verzija toga prijevoda zabilježena na listu Ia ovoga Zbornika. Tekst ovdje u cijelosti glasi:

Qui semel extincti repetit con(n)ubia tecti
bis miser immensas mergitur inter aquas,

pa još jedna inačica posljednjega stiha:

Bis miser heu tristi perditur in pelago.

Na margini lista pjesnik je vlastoručno dodao opasku: »supra in p° alia tractio« (tj. »naprijed, na prvom listu, drugi prijevod«). Na poleđini istoga lista (43b): *Epitaphium Damiani Benessii, patricii Ragusini, viri utraque lingua doctissimi (Nadgrobnni natpis Damjanu Beneši, dubrovačkom vlastelinu, odličnom poznavaoču obaju jezika)*. Evo toga natpisa u cijelosti:

Te, Damiane, tuis rapuerunt tristia Parcae
stamina ducentes, sed docti pectoris artes
et sophia aeternae pepererunt saecula vitae.

Taj Damjan Beneša (1477—1539) dubrovački vlastelin, nekoliko je puta obnašao čast kneza. Slovio je kao vrstan latinski i grčki pjesnik. Petrović se sigurno s njim poznao dok je boravio u Dubrovniku. Pjesma je očito spjevana u povodu Benešine smrti, dakle 1539. godine.

Ispod ovog epitafa, na istom listu (43b) zabilježene su dvije kratke »rođendanske želje« dubrovačkom liječniku Prosperu Kalanu. One potječu iz 1540. i 1541. godine. Prvoj je naslov: *Ad sodales de natali Prosperi Calani medici Ragusii commorantis 1540. (Drugovima o rođendanu Prospera Kalana koji boravi u Dubrovniku 1540)*. To je pjesmica od 4 elegijska distiha. Treba, pjeva Petrović, proslaviti ovaj dan kad je Prosper zaplakao u majčinu krevetu, poslan iz sretne Jupitrove žare. Pojavio se da bi podizao smrtnički rod

i odbijao ruke silovite smrti. Neka višnji čuvaju ovoga muža da bi se u poenijskoj vještini³⁹ dugo vremena natjecao s Febom.

Druga pjesma (5 elegijskih distiha) upućena istom svečaru ima naslov: *Ad eosdem de natali eiusdem (Istim drugovima o rođendanu istoga)*. Ponovo se, kaže Petrović, vraća dan u koji je Prosper izašao iz majčine utrobe. Dok su ga umivale kastalijske sestre,⁴⁰ njemu je Feb podario moć pjesnika i liječnika. »Ovamo te, oče Bakho, dok ima Cererinih darova, dođi i ti, Febo, i štiti zauvijek gojenca, tako znamenita s dvostrukoga dara, neka bi dugo vremena slavio sjajne gozbe, veselio se uz pjesmu drugova.«

Na listovima 44a—45b: *Ad eundem Prosperum Calanum medicum Ragusio Bononiam reversum*. I epistola (*Istomu Prosperu Kalanu liječniku kad se iz Dubrovnika vrati u Bolonju. I poslanica*). Treća pjesma upućena istom liječniku — poslanica koja se sastoji od ukupno 43 elegijska distiha.

Svi u Gradu, ističe Petrović, žale što je Kalan otišao iz Dubrovnika, po sebi mnogobrojni bolesnici koje je u raznim godišnjim dobima liječio i spasio od nagle smrti (»quot prius innumeros leto properante levavit«). Kalanovi pak bivši drugovi obilaze oko kuće, u kojoj je stanovao, kao oko crkve, gledaju preko morske pučine i tuguju što je daleko. Što ga je to toliko vuklo natrag u Bolognu? Nabrajaju se okolnosti koje bi mogle biti uzrokom i uspoređuju se prilike u Italiji s dubrovačkim krajem, s njegovom prirodom, klimom, s njegovim blagostanjem, s učenim krugom prijatelja. Navode se i sva druga »commoda rerum« (pri čemu Petrović ne zaboravlja spomenuti čak ni luksuznu robu) što ih Dubrovnik pruža čovjeku. Hoće li mu toskanska zemlja ili učena Bologna pružiti veća kulturna dostignuća? (»Num Tusca parabit terra tibi hoc potius vel docta Bononia cultus?«) Zato mu na kraju upućuje poziv da se što prije vrati, dok ga pjenušavi mošt čeka u punom badnju, a zlatne jabuke (dunje) vise na krošnjatim granama.

Liječnik Kalan kojega Petrović u Zborniku tako pohvalno opisuje, bio je vrlo cijenjen i ugledan talijanski medicinski pisac i praktičar. Djelovao je u Rimu, u Bologni i mnogim drugim talijanskim gradovima. U Dubrovniku je boravio od 1539. do 1541. Kao učen čovjek, prijatelj muza, u Dubrovniku je naveliko prijateljjavao s Petrovićem. Žaljenje korčulanskog humanista zbog njegova odlaska nije tek neki locus communis, nego iskrena tuga zbog odlaska prijatelja koji će mu nedostajati.

Jorjo Tadić, pišući o zdravstvenoj službi u starom Dubrovniku, objavio je iz zapisnika Dubrovačkog vijeća⁴¹ tekst u kojemu se spominje Kalan. Citiram: »1539. magister Prosper Calanius (sic!) phisicus uputio je dubrovačkoj vladi preko Nikole Vettori, fizika iz Bolonje, da se primi u službu za 400 dukata godišnje, ali pod uslovom da ne leči Turke ni kužne. Vlada je tu molbu primila 11. maja 1539, ali ne znamo da li je stupio u službu u Dubrovniku.«⁴² Navedene Petrovićeve pjesme potvrđuju da je Kalan zaista bio u Dubrovniku 1540. i 1541. godine. Mjesto je napustio negdje u toku

³⁹ Febo (»Sjajni«), pjesničko ime boga Apolona, koji je pored ostaloga bio i zaštitnik liječnika. Peonijska (makedonska) vještina znači isto što i — liječništvo.

⁴⁰ Kastalija, izvor na Parnasu blizu Delfa, posvećen muzama i Apolonu dakle: muze.

⁴¹ Cons. Rog. 38, 166.

⁴² J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture staroga Dubrovnika*. Beograd 1939, sv. 1—2.

1541, jer se tada spominje drugi liječnik, neki magister Bartholomeus Damianis, kojemu vlada produžuje službu za iduću godinu.

Na listu 45b: *Novae portae Ragusinae urbis sub basi statuae divi Blasii apponendum (Natpis bi se imao staviti na dubrovačkim novim gradskim vratima ispod kipa svetoga Blaža):*

Qui sine pace tua atque invito numine condunt,
Christe, urbes certa destituuntur ope.

Aliud

Ne, precor, has arces, mea⁴³ quas custodia servat,
Summe Deum, saeva sors premat ulla manu.

Aliud

Tuta meis semper, Criste, haec moenia serva
civibus, ut sancta te pietate colant.

Aliud

Este procul saevi, nullum haec per saecula Martem
castra timent, sancti quae fovet aura Senis.⁴⁴

Ovo su četiri varijante natpisa koje je Petrović predložio za nova gradska vrata na Pilama (tamošnjemu novouređenom bastionu?). Očekujući da bi ih članovi protuturskog saveza spomenute Prve svete lige, odnosno njihovi stari neprijatelji Mlečani, iznenada mogli napasti, Dubrovčani su, naime, 1538. godine počeli za svaki slučaj pojačavati svoje gradske utvrde. Čini se međutim da na ta nova vrata nije bio stavljen nikakav natpis, ni Petrovićev ni koji drugi.

Na listu 46a: *Ad suos discipulos bonarum artium studiosos Rhagusii (Svojim učenicima u Dubrovniku koji uče lijepu umjetnosti)*. Petrović potiče učenike da marljivo uče i da mnogo rade. Neka nikad ne zapuste Marona, Ovidija, Cicerona, jer se na taj način, ne zazirući od učenja i velikog truda (»non parentes studiis nimioque labori«), stječe trajna slava. Takav je bio Pelejević⁴⁵ kod Hirona, ili onaj gojenac Kaliopin.⁴⁶ Završava: »Nastavite tako, jedino su duhovna dobra vječna« (»Pergite sic moneo, nil non mortale tenemus pectoris exceptis ingeniique bonis«).

Ispod te pjesme, a na istom listu, zapisane su dvije kraće pjesmice: *In Lucretiam Venetam ἀυτοφόντων (Mlečanki Lukreciji, samoubojici)*, epigram od tri elegijska distiha sastavljen vjerojatno u povodu zbiljskoga događaja — samoubojstva neke Mletačke Lukrecije. Rimljanka Lukrecija,⁴⁷ kaže Petrović, ubila se zbog izgubljena poštenja, a tebe je, Lukrecijo, silovita ljubav natjerala da sada hitiš stigijskim vodama.

Non sic fama feret: tu diro victa furore
hospitis illa sui concidit ulta nefas.

⁴³ Govori sveti Vlaho.

⁴⁴ »Dah svetoga starca« — misli se svetoga Vlaha.

⁴⁵ Grčki junak Ahilej, sin Pelejev, kojega je kentaur Hiron učio liječništvu.

⁴⁶ Muza Kaliopa (»Ljepoglasna«) imala je više gojenaca: Orfeja, Linosa, Ijalemosa, Himeneja; ne znam na kojega od njih ovdje aludira Petrović.

⁴⁷ Rimljanka Lukrecija, supruga Lucija Tarkvinija Kolatina, ubila se kada ju je silovao kraljević Seksto Tarkvinije. To je bio povod da su Tarkvinijevi iz Rima protjerani i da je umjesto kraljevstva u Rimu uvedena republika (510. pr. n. e.).

Druga je pjesmica varijanta već spomenutoga prijevoda Platonova epigrama na listu I. Tekst na ovome mjestu glasi: *E Graeco. Veneris ad Musas (Prijevod s grčkoga. Venerina prijetnja muzama)*:

Me Venerem, doctae, me Vos celebrate, puellae,
In vos ne infensus spicula vertat Amor.
Hae Veneri: Hos lusus Marti, lasciva, protervo,
Diva, refer, Musas non domat iste puer.

Kao i na listu 43a i ovdje se na margini nalazi upozorenje pjesnikovo: »Haec vide supra in I° alia . . .«

Na listu 46b nižu se daljna tri epigrama: a) *De aquila cane dilacerata in Canalensi Ragusinae provinciae agro (O orlu kojega je u Konavlima razderao pas*. Pet elegijskih distiha. Petrović opisuje nesvakidašnji slučaj kako se u Konavlima orao ustremio na zeca koji je bježao pred lovačkim psima, pa je pas, dostigavši zeca, zajedno s njime razderao i orla. Opisani događaj vjerojatno je istinit. Moglo bi to, međutim, biti i Petrovićeva pjesnička preradba staroga i vrlo često prerađivanog motiva o dvostrukoj lovini: ribar je ulovio hobotnicu, pa ju je naglo bacio na zemlju da izbjegne zahvatu njezinih krakova. A hobotnica je slučajno pala na zeca koji se skrivao u obližnjem guštiku, savila se oko njega, pa je tako sretni ribar ulovio i hobotnicu i zeca.

b) *In gallum nocturnum cantatorem (Protiv pijetla koji kukuriče noću)* i uza nju odmah njezina varijanta: c) *In eundem (Protiv istoga (pijetla).)* U oba ta epigrama, koji se sastoje od po dva elegijska distiha, pjesnik priželjkuje pijetlu da ga dohvati lisica, jer svojim noćnim kukurikanjem remeti san njegovoj gospoји.

Četvrta je pjesmica na istom listu (43a) epitaf: *Epitaphium Paulae (Nadgrobnni natpis za Paulu)*. Sastoji se od dva elegijska distiha, a namijenjen je nekoj Pavici za koju Petrović kaže da su je resile ljepota, čestitost i rijetka Paladina⁴⁸ umijeća (»decor, probitas, rarae Palladis artes«). Tko je bila ta osoba? Pava, supruga pjesnika Ilije Crijevića? Neka druga Pavica, suvremenica Petrovićeva u Dubrovniku? Možda i nije u pitanju neka konkretna osoba već neodređeni pjesnikov epigramma sepulcrale.

Na listu 47a: *Nicolaus Petreius Joanni Baptistae Egnatio suo S. P. D. . . Ex Rhagusio X Calendas Decembres MDXLV (Nikola Petrović srdačno pozdravlja svoga Ivana Krstitelja Egnacija . . . Iz Dubrovnika, 22. studenoga 1545)*. Kraće informativno pismo talijanskom prijatelju.

Vrativši se nedavno iz Mletaka, Sabo Menčetić kazao je Petroviću da se Egnacije veoma čudi što od Petrovića ne dobiva pisma. Zbog toga misli da se Petrović nešto na njega srdi. Nije to posrijedi. Jednostavno ništa se nije dogodilo što bi zavrijedilo da se posebno javi, a Petrović nije htio pisati prazna, šablonska pisma. Sad mu međutim javlja da će mu uskoro uputiti opširniju poslanicu, a on neka je po svom običaju dobronamjerno i blagonaklono prosudi. Opazi li kakve nedostatke, neka to pripiše piščevoj zaposlenosti oko dubrovačke mladeži . . .

Neposredno na ovo pismo, na listovima 47a-49b, nadovezuje se tekst te najavljene poslanice (47 elegijskih distiha): *Ad eundem epistola (Poslanica istomu)*. S obzirom na izjavu u prethodnom pismu, ta je poslanica pisana negdje u toku 1545. godine.

⁴⁸ Tj. Atena, grčka božica mudrosti.

Vječni tvorac svijeta (»conditor aeternus rerum«), svečano započinje Petrović, nije dao smrtnim ljudima da izvode takva veličajna djela kao što je stvaranje sunaca, takmičenje u trku sa zvijezdama (»producere Soles, cum sideribus pariter contendere cursu«) i sl. Ljudi su primorani dane svoga života trošiti u velikoj jurnjavi i u kratkotrajnim vremenskim trenucima. Tek preko duhovne djelatnosti i nauka ono malo godina i život koji prolazi smještamo na nebeska sjedišta (»caelesti in sede locamus«).

A ti, Egnacije, kojega su učene sestre⁴⁹ naučile pjevati na svetim izvorima, kojega je Tritonija⁵⁰ primila u blago krilo, a Apolon obrazovao u umjetnosti, što mi sada radiš? To što svojim govorničkim umijećem vodiš putovima vrline i mudrosti tolika slavna imena mletačkih prvaka, nije dovoljno, iako si time u toku dugih godina stekao slavu. Ima danas toliko ratova i kriznih situacija koje pritiskuju ljude i gradove i moćna kraljevstva. Tko to može bolje od tebe nabaciti na papir za buduće vjekove? Kako možeš, predbacuje mu Petrović, šutke prelaziti preko paklenskih planova opakoga svijeta, preko turske ratne huke koja se žuri da do kraja uništi Panoniju. Kako možeš šutjeti o neodržanoj pomorskoj bitki kod Ambračkog zaljeva, u kojoj je mogla biti uništena turska pomorska sila! Jao, višnji bozi, i taj se zločin desio u naše doba (»pro superi, et nostros scelus hoc pervenit in annos«). I ti šutiš! I s mukom prelaziš preko onoga bezbožnog zločina koji je počinjen nad svetinjama grada Rima,⁴⁸ za koji se još nije našao ni jedan osvjetnik. Glavu i krivce toga zla trebalo je pogubiti mačem ili spaliti na lomači.

Umjesto latinskih i grčkih pjesama, nastavlja Petrović, sada se pišu barbarski spisi za puk. Koliki broj mladića propada, koliko li učenih umova trkom juri da utonu u besplodnu životu. Ljude nije stid gubiti slavu pišući djela koja će propasti onoga časa kad iziđu na vidjelo. Prihvati se, Egnacije, bilo čega što je vrijedno tebe. Jer:

»Quidquid tua cura parabit
condere mansura superabit saecula fama.«

Adresat kojemu je upravljena ova Petrovićeva poslanica dobro je poznat. To je mletački humanist Giambattista Cipelli, zvan Egnazio. Živio je od 1437. do 1553. Najprije se bavio privatnim poučavanjem klasičnih jezika, a onda je postao javni predavač retorike. Bio je u Mlecima vrlo ugledan; spominje se kao jedna od glavnih pomagača Alda Manuzija kad je pripremao tekstove klasičnih pisaca za tisak. Bavio se i književnim radom. Jednako kao naš Petrović i on je pisao govore, poslanice, pjesme, no više od svega ostao je poznat po nekim svojim povijesnim djelima (*De caesaribus*, *De exemplis virorum illustrium Venetae civitatis* i dr.).

Ako je suditi po toj poslanici, Petrović mu bijaše dobar znanac. Na listu 49b: *Nicolaus Petreius Petro Gillio Gallo S. P. D. (Nikola Petrović pozdravlja srdačno Petra Gillisa Francuza)*. Tekst ovoga pisma razlikuje se svojim tonom od sviju ostalih u ovome Zborniku. Premda sam znao, počinje naš humanist svoj list, da si ti Francuz, a mnogi Francuzi sklapaju poznanstva iz računa, pa netom se maknu s očiju, ne sjećaju se više onih koji su im ponekada bili pri ruci (»quorum opera usi quandoque fuerant«) i uz to te ub-

⁴⁹ Muze.

⁵⁰ Tritonija, nadimak božice Atene po potoku Tritonu koji utječe u Kopajsko jezero (u Beotiji). Tu je bilo staro sjedište Atenina kulta.

rajaju među veoma slavne ljude (sad dolazi ova malo čudna, »šaljivo-prijateljska« izjava): a uistinu nisam siguran da si što značajno uspio svojim talentom i učenošću, osim što si Francuz (»cur tamen praeter Gallum nescio quid insigne a natura atque doctina adeptus fuisses videreris«). Svoju šalu odmah dobrohotno ublažuje: svejedno, po mojemu mišljenju, s pravom si postigao da te treba ubrajati među najglasovitije književne ljude (»bonarum artium nomine celeberrimos inter adnumerandos«). Unatoč svemu što je eto iznio, mislio je da Gillis neće zaboraviti svoga domaćina, Dubrovčanina Petrovića (Petrei Rhagusini sui hospitis). Pri svome odlasku odavde (»hinc«) (dakle iz Dubrovnika!) bio si obećao da ćeš mi često pisati, ali dosad se uopće ni jedanput nisi javio. Nisi me obavijestio ni što si obavio na svom znanstvenom putu u krajeve Helesponta (»in ista Hellaspontica plaga«). Pripazide dobro, Petrović se ponovo vraća na svoj ton, da »francuština« (»Gallicitas«) ne pretegne nad tvojim vrlinama učenjaka i da svojom maglom (»caligine«) ne zasjeni i ne poništi ono što ti je znanost izvrsno podarila. Ostaj zdravo!

Nikako nisam mogao sa sigurnošću utvrditi, komu je Petrović uputio ovaj malo »preveć prijateljski« list. S obzirom na podudarnost imena i prezimena, moglo bi se nagađati da je u pitanju ugledni flamanski humanist i pravni pisac Pieter Gillis (lat. Petrus Gillius odn. Petrus Aegidius, 1486—1533). Što ga Petrović zove Francuzom (»Gallus«), to možda ne bi toliko smetalo, ali ima čitav niz drugih pojedinosti koje se ne uklapaju. Iz literature o tom piscu, kojom sam raspolagao, nisam mogao doznati je li taj Flamanac putovao po južnoj Evropi, pogotovu je li kada posjetio Dubrovnik i je li putovao u Carigrad. Zna se da je taj Flamanac umro 1533, a to je pet godina prije nego što je Petrović došao u Dubrovnik. Petrovićev list datiran je godinom 1546, dakle punih 13 godina poslije Gillisove smrti! Je li moguće da naš humanist u tom vremenu ne bi saznao za smrt svojega prijatelja? Možda je ipak posrijedi neka druga manje poznata homonimna osoba. Ali tko bio da bio naslovnik toga Petrovićeva pisma, vidimo da mu je naš humanist u nečemu stručno pomogao i da je bio Petrovićev gost u Dubrovniku, gdje ga je kao i druge svoje prijatelje zasigurno častio svojim ukusnim voćem i dobrim vinom.

Na listu 50ab: *Nicolaus Petreius Stephano Gradio suo S. P. D. . Ex Rhagusio Nonis Quintillibus MDXLVI (Nikola Petrović srdačno pozdravlja svojega Stjepana Gradića... Iz Dubrovnika, 29. srpnja 1546)*. Učiteljevo pismo učeniku. Zauzetost poslovima *ποθηγότατε Στέφανε* počinje Petrović, često mi istrгла pero iz ruke kada sam htio pisati. Dok se naslovnikovo nejavljanje donekle može tolerirati s obzirom na njegovu službu u Stonskoj zabiti, Petrović je, iako prezaposlen, smatrao da se mora javiti. Grčka čeljad, ubacuje učitelj svoju omiljenu frazu *οἱ τῶν Ελλήνων παῖδες* misli da je dopisivanje pronađeno da bi udaljene osobe ispunile time međusobnu čežnju (»ut animi absentium desideria invicem explerentur«). Na sastancima u školi čini se da najveći dio Akademije nedostaje, jer nema njega, Gradića. To bi se nekako lakše podnijelo kad bi im se javio kojim pismom. »Moj solaru, nazvat ću te tako jer upravljaš sabiranjem soli« (»quod congerendi salis praefecturam geres«), »ako ne možeš doći zbog soli, nalazeći se usred soli (»in medio sale constitutum«), a ono bar svojom soli (»salibus saltem tuis«) (tj. svojom duhovitošću!) razveseli svoga učitelja i prijatelja«. Gradićevi (bivši) suučelnici, Miho Menčetić i Petar Gučetić, javili su se pismima jedan iz Bologne, a drugi iz Padove. Tamo obojica pomalo stječu besmrtnu slavu. Priča se (u

Dubrovniku) da se i on, Gradić, ozbiljno bavi grčkim i latinskim jezikom. Neka tako samo nastavi da se ne bi činilo te se potpuno odmarao od tih studija (»te ab his studiis feriatum fuisse penitus«). Neka uz to brižno čuva svoje zdravlje...

Pismo je, kako se vidi, Petrović uputio svome učeniku Stjepanu Gradiću koji je te 1546. godine bio postavljen za nadzornika solana u Stonu.

Na listu 50b: *Nicolaus Petreius Nicolao Gottio suo S. P. D. (Nikola Petrović srdačno pozdravlja svoga Nikolu Gučetića)*. Drugo pismo, drugom učeniku. Pismo je bez datuma, ali upućeno za vrijeme ljetnih praznika.

Nema razloga, piše Petrović, da se na me središ što ti nisam prije odgovorio na tvoja dva pisa. Neću se ispričavati svojom zauzetošću, iako bi to s pravom mogao učiniti. U jednom tvom listu tražio si da ti javno protumačim Ciceronove retoričke spise, a u drugom si molio da te uputim kako se sastavljaju govori. Što se tiče Ciceronove *Retorike*, o tomu sam, kaže Petrović, već govorio u školi, a s obzirom na upute u govorništvu, to ću ostaviti kad obojica budemo imali više vremena na raspolaganju. Naime, on je sada zauzet berbom grožđa, a Gučetić se uskoro sprema u lov. Kad se obojica vrate u Grad, »vidjet ćeš da Petrović neće zanemariti Gučetića« (»Petreius Gottio non defuturum senties«). Pogotovu ako Gučetić dobar dio svoga ulova podijeli sa svojim učiteljem! O ovom Gučetiću bit će više govora uz drugo Petrovićevo pismo koje se nalazi na 65b—66a listu ovoga Zbornika.

Na listovima 51a—54a: *Oratio in Coena Domini 1547. Puer habuit (Govor na Tijelovo god. 1547. Držao ga je jedan učenik)*. Dakle opet jedan od Petrovićevih tijelovskih govora. Vidi našu napomenu uz list 17b—34a ovoga Zbornika.

Na listu 54ab: *Nicolaus Petreius Chrysostomo monacho S. D. Ex aedibus nostris XIII Calendas Novembres MDXLVII (Nikola Petrović pozdravlja redovnika o. Krizostoma... Iz svoje kuće, 20. listopada 1547)*. Adresat kojemu je upravljeno ovo pismo nesumnjivo je Krizostom Kalvini (Calvini) rodom Kalabrežanin, montekasinski benediktinac, koji se bio doselio u Dubrovnik, a u to je doba (o. 1547—1563) bio predsjednik Mljetske kongregacije sa sjedištem u samostanu sv. Marije na Jezeru (conventus s. Mariae de Meleda). Bio je odličan znalac grčkog i hebrejskog jezika i njegova je zasluga što su dubrovački benediktinci u ovo vrijeme živo uznastojali oko učenja grčkoga jezika. To ističe i F. M. Appendini.⁵¹ Zbog svojih izuzetnih kvaliteta Kalvini će nekoliko godina kasnije biti izabran čak i za dubrovačkoga nadbiskupa (1564—1574). Nije čudno što je korčulanski humanist sklopio srdačno prijateljstvo sa svojim kolegom grecistom. Te međusobne veze podržavat će oni svo vrijeme Petrovićeve boravka u Dubrovniku.

Petrović počinje svoje pismo, kako se i može očekivati, grčkim citatom, i to onim njegovim poznatim stihom iz Teokrita: *ὅτι δὲ οἱ ποδοῦντες ἐν ἀμματι γηράτκουςι* (»oni koji čeznu u danu ostare«).⁵² Da je to istina, on to sam svakodnevno osjeća. Kad je Krizostom došao u posjete, jedva ga je na pragu dospio pozdraviti, jer se žurio u polje zbog berbe. A sada, kad se vratio u gimnaziju, nikako ne može uhvatiti priliku da se s njim sastane. Tri ga je puta loše

⁵¹ F. M. Appendini, o. c., t. 2, str. 328.

⁵² Isp. našu bilješku br. 31.

vrijeme spriječilo u namjeravanome putu. Ali netom bog Eol⁵³ zatvori olujne vjetrove, Petrović će dohrliti k njima.

Kalvinija moli da u njegovo ime izruči pozdrave braći Jeronimu i Benediktu Menčetiću.⁵⁴ Svoje pismo završava riječima: »Ostajte mi zdravo, predraga braćo« (»Valete, amantissimi fratres«).

Na listovima 54b—55a: *Nicolaus Petreius Marcello cardinali titulari Sacrae Crucis S. D... Ragusii XIII Calendas Januarias MDXLVII* (Nikola Petrović pozdravlja Marcela naslovnoga kardinala Svetoga Križa... U Dubrovniku, 20. prosinca 1546). Petrović kaže da ne zna kako bi se i na koji način naslovniku ispričao što mu dosad nije čestitao na postignutoj kardinalskoj časti. A on je od vremena kad su se u Rimu upoznali njemu (Petroviću) uvijek bio izuzetno sklon. Sada prilikom Marcelova povratka iz Trenta u Bolognu imao je najbolju namjeru da to učini. Na to ga je posebice poticao učeni redovnik Krizostom, koji po svojoj učenosti i plemenitom karakteru ne zaostaje ni za kime u svome redu (»nulli ut arbitrator qui vivunt sui ordinis secundus«). Ovaj je Krizostom, nastavlja Petrović, veliki poklonik Tvoje visosti... Uživaj dakle, vrsni oče, u purpuru koji si zadobio svojim izvanrednim krepostima, a u izgledu je da ćeš postići još veće i sjajnije časti (»maiora et illustriora consecuturus«)...

Kardinal, kojemu Petrović upućuje svoje pismo, a usput mu na ovako diplomatski način i sasvim nesebično preporučuje svoga znanca, mljetskog opata Kalvinija, zvao se punim imenom Marcello Cervini; bio je rodom iz Montepulciana. U vrijeme prvih zasjedanja Tridentinskoga koncila, god. 1545, postao je kardinalom. Iz tona Petrovićeva pisma vidimo da je bio dobar prijatelj našeg humanista. Zanimljivo je da se kurtuazno proricanje Petrovićevo: »maiora et illustriora consecutus« zaista ispunilo. Cervini je, naime, desetak godina poslije ovoga pisma postigao još veću čast: 9. IV 1555. izabran je za papu pod imenom Marcela II. Svoj položaj međutim nije dugo uživao, jer ga je samo 22 dana poslije toga (1. V 1555) zatekla smrt.

Na listovima 55a—57b: *Oratio in Coena Domini Puer habuit 1548* (Govor na Tijelovo koji je održao jedan učenik god. 1548). Vidi o tom našu napomenu uz list 17b—34a ovoga Zbornika.

Na listu 58ab nalaze se dva Petrovićeva pisma upućena učeniku Mati Gaugiju. Oba su pisana iz Dubrovnika, prvo u svibnju, drugo u srpnju 1548. godine. Prvome je naslov: *Nicolaus Petreius Matthaeo Gaugio patricio Ragusino... Ragusii XVI Kalendas Iunias MDXLVIII* (Nikola Petrović Mati Gaugiju, dubrovačkom vlastelinu... U Dubrovniku 17. svibnja 1548, a drugome: *Nicolaus Petreius eidem S. D. Ex Rhagusio VII Idus Sextilias MDXVIII* (Nikola Petrović pozdravlja istoga... Iz Dubrovnika 7. srpnja 1548).

Kao pravi pedagog i nepopravljivi humanistički zanesenjak, Petrović se očinski zanima za svoga đaka koji je izostao s predavanja. Hvali njegovu marljivost i zavidan uspjeh u latinskom jeziku te kaže da je sličan rezultat

⁵³ Grčki bog vjetrova.

⁵⁴ Kalvinijeva »braća«, koju ovdje spominje Petrović, najvjerojatnije su benediktinci: Jeronim Beneša, koji je u više navrata bio opat raznih dubrovačkih samostana, a jednom i predsjednik cijele kongregacije, i Benko Menčetić, za kojega Serafin Crijević u svojoj *Bibliotheca Ragusina Zagrabiae* (1975. (t. 1. str. 159) doslovice kaže: »Sacrarum Litterarum, si quis alius, sua aetate fui egregius praesertim vero Graece, Latine, Hebraice peritus, nulli in litterario ludo secundus habebatur«.

od njega očekivao i u grčkom jeziku. Otac i rodbina poslali su Gaugija na selo radi promjene zraka i da tamo neko vrijeme vodi upravu imanja. Petrović mu poručuje neka ni tamo ne zapusti svoje nauke. Svakoga jutra, kad ustane i kad, nalazeći se na otvorenome, pogleda preko mora, neka ga pogled na Korčulu, zavičaj Petrovićev, podsjeti na tu dužnost. »Ostani zbogom i ne zaboravi da mi često pišeš...«

U drugom pismu istom naslovniku poručuje da se toliko ne uznemiruje sastavljanjem dopisa i odgovora njemu, učitelju, već neka više brige posveti što mu ga je on bio dao. Smatra da se to dogodilo jer često sugestija i prijateljsko uvjeravanje mnogo može pomoći među osobama vezanima jakim vezom uzajamne ljubavi (»evenire plerumque solet ut quod semel animo persuasum habuerint evenire posse, id se ratum stabileque possidere existiment«). Neki njihovi zajednički prijatelji, kojima je pokazao Gaugijevo pismo, veoma su hvalili njegovu oštroumnost, njegov stil i govorničku sposobnost i čestitali mu na takvu učeniku. Neka nastavi kako je započeo, a pri tom isto toliko neka pazi i na svoje zdravlje. »Ostaj zdravo...«

Primjedba ubačena u ovo drugo pismo, naime da će Gaugije, gledajući iz dubrovačkog primorja preko mora, moći vidjeti otok Korčulu, zavičaj Petrovićev, i opet je jedan dokaz da Petrović potieče s naše Korčule.

Na listovima 59a—62b: *Oratio in Coena Domini 1549. Puer nobilis de more habuit (Govor na Tijelovo 1549; govorio ga je po običaju mladi plemić)*. Posljednji od tijelovskih govora što ih je Petrović sastavljao za svoje učenike. Usp. o tome napomenu uz 17b—34a.

Na listovima 62b—63a: *Nicolaus Petreius Marino Thomasio Ragusino S. P. D... Ragusii pridie Idus Martias MDIXL (Nikola Petrović srdačno pozdravlja Marina Tomašinovića Dubrovčanina... U Dubrovniku, 14. ožujka 1549)*. Adresat ovog pisma, Petrovićev učenik Marin Tomašinović, poznat je nepoznata osoba. Vjerojatno je bio član one dobro stojeće lastovske obitelji Tomašinovića koja se u Petrovićevo vrijeme isticala u Dubrovniku. Petrović potvrđuje da je primio Tomašinovićev list iz Napulja i da se veoma obradovao jer je iz njega vidio da njegov učenik lijepo napreduje u naucima. Tomašinovićev uspjeh pohvala je istodobno njemu i njegovu učitelju. Što mu javlja da ponekad čita djela Erazma Rotterdamskoga, svjetovao bi ga neka radije troši vrijeme na čitanje starih klasičnih pisaca. Iako je opće rasprostranjeno mišljenje da je taj German (kojega ubrajaju među veće stručnjake našega stoljeća) napisao neka djela »koja nipošto nisu za odbacivanje« (»aliqua scripsisse non aspernanda«), ipak u njegovim djelima ima mnogo vjerskih zabuda i odstupanja, čime ona poput otrova truju duše učenika. Zbog toga mu poručuje: Erazma, kao i ostale pisce te vrste, treba izbjegavati više od bijesna psa i zmije (»cane peius et angui vitandi«).

Petrović nastavlja da je adresatovo pismo pokazao Mihui Monaldiju i mnogim drugim suučenicima i dao im da ga pročitaju. Svima se svidjelo, kako se moglo i očekivati (»ut par est«). Svi općenito misle da bi Tomašinović, ako nastavi ići putem kreposti kako je započeo, vrlo lako mogao postati velik čovjek. Potiče ga da mu i ubuduće češće piše.

Ovo je Petrovićevo pismo zanimljivo jer otkriva njegov stav i mišljenje o njegovu glasovitom suvremeniku, nizozemskom teologu i filologu Erazmu Rotterdamskomu (1469—1536) i istodobno kazuje u kojemu je duhu Petrović

odgajao svoje učenike. Značajno je, nadalje, i zbog toga jer iz njega izlazi da je i poznati dubrovački filozof Miho Monaldi bio Petrovićev učenik.

Na slijedećoj stranici, 1. 63b: *Nicolaus Petreus Chrysostomo abbati Meliensi S. D. P. Ragusii ex aedibus nostris (Nikola Petrović srdačno pozdravlja Krizostoma mljetskog opata. Dubrovnik iz svoje kuće)*. Kraće pisamce poznatom nam već benediktincu Krizostomu Kalviniju, upućeno mu očito prilikom nekog njegovog vizitatorskog dolaska u Dubrovnik. Grčki su mladići, οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες, Petrović i ovdje ponavlja svoju grčku frazu, uvelike častili Pana zbog njegove brige oko njihovih stada. Trebalo bi na isti način i Krizostomu, uzornom pastiru, koji se ističe među najboljima (»egregio inter optimos pastores«), odati priznanje za njegova nastojanja u Kongregaciji. Javlja mu da će ga posjetiti netom uhvati prigodu. Na kraju šalje srdačan pozdrav najslađoj braći Jeronimu i Benediktu.

Ovdje se, 1. 63b—64a, ubacuje prijevod jedne pjesme grčkoga pjesnika Biona⁵⁵: *Ex Craeco. Bionis bucolicorum poetae Siculi (Prijevod sa grčkoga jezika. Pjesma sicilskoga pjesnika bukoličara Biona)*. To je vrlo popularna Bionova pjesma o mladom lovcu koji je na grani šimšira ugledao Ljubav pretvorenu u pticu i loveći je po trščaku, pokušavao je na sve moguće načine da je uhvati, ali uzalud. Kad je konačno napustio lov i ispričao nekom starijem volaru, koji je u blizini orao, što mu se dogodilo i pokazao mu pticu na grani, taj se, vrteći glavom, nasmijao. Savjetovao je mladiću neka bježi od te ptice, jer je to kobna zvjerka (»tristem feram putet esse sub illa«). Bit će sretan dok je ne ulovi. »Kad odrasteš, ono što sada varajući te bježi, hitro će samo od sebe doći i na glavu će ti sjesti okrutni tiranin.« Ta Bionova pjesma obično se spominje kao Εἰδύλλιον^β, tj. *Druga idila*. Da bismo barem na jednom primjeru vidjeli Petrovićev način prevodenja, donosim ovdje izvorni grčki tekst Bionove idile (A) i uza nj Petrovićev latinski prijevod (B). Istodobno usporedbe radi, donosim istu pjesmu u prijevodu glasovitoga dubrovačkog latinista i grecista Brna Zamanje (1735—1820), iz njegove knjige *Theocriti, Moschi et Bionis Idyllia omnia. Senis, 1788. (Parmae 1792, 1799) (C)*.

Ἰξευτὰς ἔτι κῶρος ἐν ἄλσει δενδράεντι
 ὄρνεα θηρεύων τὸν ὑπόπτερον εἶδεν Ἐρωτα
 ἐσδόμενον πύξιοιο ποτὶ κλάδον ὡς δ' ἐνόησε,[¶]
 χαίρων ὄνεκα δὴ μέγα φαίνεται ὄρνεον αὐτῷ,
 τῶς καλῶμυς ἅμα πάντας ἐπ' ἀλλάλοισι συνάπτων
 τᾶ καὶ τᾶ τὸν Ἐρωτα μετ' ἄλμενον ἀμφοδόμενε.
 χῶ παῖς ἀσχαλάων, ὅκα οἱ τέλος οὐδὲν ἀπάντη,
 τῶς καλῶμυς ῥί ας ποτ' ἀροτρέα πρέσβυν ἵκανεν,
 ὅς νιν τᾶνδε τέχνην ἐδιδάξατο, καὶ λέγειν αὐτῷ,
 καὶ οἱ δεῖξεν Ἐρωτα καθήμενον. αὐτὰρ ὁ πρέσβυς
 μειδιῶν κίνησε κάρη καὶ ἀμείβετο παῖδα.
 „φεῖδες τᾶς θήρας, μηδ' ἐς τόδ' ἔτ' ὄρνεον ἔρχε.
 φεύγε μακράν. κακὸν ἐστι τὸ θηρίον. ὄλβιος ἐσση,
 εἰσέκε μή μιν ἔλθῃ. ἦν δ' ἀνέρος ἐς μέτρον ἔλθῃς,
 οὗτος ὁ νῦν φεύγων καὶ ἀπάλμενος αὐτὸς ἀφ' αὐτῷ
 ἐλθὼν ἐξαπίνας κεφαλὰν ἐπι σείτο καθιζεῖ.”

⁵⁵ Pjesnik Bion, autor ove pjesmice, istaknuti je grčki bukoličar iz 2. stoljeća pr. n. e. Rodio se u Smirni, a živio je i umro (otrovan!) na Siciliji; zbog toga ga Petrović naziva »sicilskim pjesnikom«. Od Bionova pjesničkoga djela poznato je danas samo nekoliko cjelovitih idila i manji broj fragmenata.

B)

Aucupio intentus puer undique dum sibi preadam
arboribus captat, volucrem conspexit Amorem
in buxi ramo. Nec spem se credit inanem
concipere, ut clarae volucris potiatur honore.
Tunc simul hic omnes calamos constringit et ipsi
hinc atque hinc cupidus salienti insistit Amori.
Sed miser, ut vanos sensit se ferre labores,
abiectis calamis seniore[m] forte bubulcum
frangentem glebas cernit, cui tempora tristis
in cassum posita et fugientem monstrat Amorem.
Subridens senior caput et concussit et ipsum
admonuit puerum procul ut male sedulus illam
vitet avem tristemque feram putet esse sub illa.
Foelix, inquit, eris donec potiare quod optas,
nam tibi cum venient anni, cum firmior aetas
qui nunc te ludit saliens properabit et ultra
insiliet zapiti pedibus crudelis tyrannus.

C)

IDYLLIVM II.

*Amor in avem conversus puerum quandam venatorem
ludificare heic a poeta lepida fictione dicitur.*

Impubes venator adhuc dum forte volucres
In nemore inquit, profugum conspexit Amorem
In buxi ramo sedentem. nec mora: gaudens,
Namque ingens volucris visa est, coniungere certat
Inter se calamos omnes, et servat Amorem
Nunc huc nunc illuc salientem praepete penna.
Post etiam iratus, curam quum novit inanem,
Ipse senem, calamis proiectis, moestus adivit
Scindentem glebas, docuit qui callidus artem:
Remque omnem narrat, sidentem et monstrat Amorem.
At senior quassans canentia tempora risit,
Et fuge, ait, tales venatus; neve sequare
Hanc volucrem: fuge, nate, procul; fera saeva, volucris
Laetus eris, donec profugam non ceperis. aevum
Grandius attigeris si deinde, ille ocyus ultro,
Qui fugit ac resilit nunc avius arbore opaca,
Adveniet, domitaque super cervice recumbet.

Na listu 64a: *Nicolaus Petreius abbati Chrysostomo Melitensi S. D. (Nikola Petrović pozdravlja mljetskoga opata Krizostoma, treće pismo upućeno Krizostomu Kalviniju. Sadržaj mu je: Petrović navodi da je od Krizostoma zabunom tražio Propovijedi Grgura Nazijanskoga kako bi ispravio greške u tiskanom izdanju kojim se služio prevodeći Govor o Uskrsu (Περὶ Πάσχα)*. Nije se pri tom sjetio da već ima kod sebe posuđeni rukopisni kodeks toga djela. Brat Benedikt poslao mu je svoj primjerak. Tako je on, uz pomoć

dvojice đaka, popravio pogreške što ih je bio načinio. Da se na neki način oduži (za posudbu), sastavio je popis svih propovijedi koje su sadržane u Benediktovu primjerku, pa će se time moći poslužiti i Krizostom, ako mu kad ustreba. Nakon te izjave citira Euripida: Πάντα ἴδων φίλων κοινά (prijeteljima je sve zajedničko«). Pism nije datirano, no očito je pisano negdje oko 1549. Iz tog možemo zaključiti da je Petrović dugo i savjesno dotjerivao svoje prijevode.

Slijedeći je sastavak na listu 64b: *Ad Ragusam de iuvenibus studiosis in suo ex Rhagusio digressu* (Dubrovnik o njegovoj učećoj mladeži prigodom svoga odlaska iz Dubrovnika).

Epigram od 6 elegijskih distiha. Nije datiran, ali nesumnjivo potječe iz 1550. kad je Petrović napustio Grad i svoju službu u njemu.

Jedino nada u slavu koja nikada neće prestati tjera njegove mladiće da se mnogo i često bave muzama... Ta ih nada noću diže s mekana loga, ona ih čuva od Venerinih uzbuđenja i Bakhova požara, zbog nje nikakvi napori ne predstavljaju zapreku ni smetnju živu nastojanju oko besmrtnosti. Mladići, kaže Petrović, uviđaju koliko duguju svojoj domovini i u čemu se sastoji sigurnost, uzdanje i dika domaćih lara. Dubrovniče, eto takve utvrde i kule grádi, tim će se snagama rušiti neprijateljski tabori, po njima će, ako nastupe ozbiljne prilike, uvijek biti trezvenosti i razbora, po njima će tvoja snaga zamjerno rasti.

Tom oproštajnom pjesmicom Petrović je završio svoj 12-godišnji boravak u Dubrovniku. Nako toga, do potkraj 1553. nije u Zbornik unesen ni jedan novi sastavak. Pisac je očito imao drugih važnijih svakodnevnih briga oko sređivanja svoga života, a da bi se mogao zabavljati s muzama. A osim toga je u to vrijeme vršio i posljednje pripreme za izdanje svoga *Meletija* (1552).

Prvi tekst unesen u Zbornik nakon odlaska iz Dubrovnika jest pismo upućeno vojvodi Ivanu Aquavivi, sinu njegova starog zaštitnika Andreja Mateja Aquaviva. Pismo je pisano na Korčuli, a nalazi se na 64b—65b listu Zbornika: *Nicolaus Petreius Joanni Antonio Aquavivo Adriae duci praestantissimo, S. P. D... Corcyae Idibus Septembribus MDLIII* (Nikola Petrović srdačno pozdravlja Ivana Antuna Aquavivu, najodličnijega vojvodu grada Adrije... U Korčuli, 13. rujna 1553). Kad je izašao tiskani grčki tekst njegova *Aristotela i Filopona* koji je grčki pisanom poslanicom posvetio ocu adresatovu, Petrović je, kaže, djelo htio odmah poslati nosiocu posvete. Ali tadašnje ratne prilike, a ubrzo zatim i smrt adresatova oca, omele su ga u toj namjeri. Unatoč tome Petrović nije smetnuo s uma svoj stari dug. Na nagovor brojnih patricija grada Barija, koji su nedavno uvelike hvalili naslovnika kao nasljednika sasvim dostojna svoga oca, odlučio se sad da svoj naum provede u djelo. Neka vojvoda vidi i neka mu to bude dokaz koliko je Petroviću stalo do imena i slave kuće Aquaviva, kao da je i sam jedan od najodanijih njezinih podanika.

Dugočaseći se na otoku Korčuli, a izgubivši nadu u povratak u Dubrovnik,⁵⁶ Petrović počinje misliti o kakvom novom zaposlenju u Italiji. Gornje pismo je očito sročeno ad captandam benevolentiam mladog Aquaviva. Zanimljiv je podatak u pismu gdje Petrović bilježi da svoj dar šalje »po svom nećaku« (»nepoti«), što je kasnije ispravio u »po jednom mladiću« (»iuveni«).

⁵⁶ U svojoj raspravi *Četiri priloga Gunduliću i njegovu Osmanu* (Rad JAZU, 205/1914, str. 40) Đ. Körbler spominje, na temelju dubrovačke arhivske građe,

Na 1. 65b—66a: *Nicolaus Petreius Nicolao Gottio patricio Rhagusino, S. D. (Nikola Petrović pozdravlja Nikolu Gučetića, vlastelina dubrovačkoga)*. Pismo bivšem đaku, koji je u međuvremenu postao odvjetnikom, a sigurno je imao i drugih utjecajnih veza za neku intervenciju. Poslano je vjerojatno s Korčule.

Nakon svoga odlaska iz Grada (»post meum isthinc digressu«) Petrović je, kaže, očekivao da će mu Gučetić češće pisati, ali on to nije učinio. Ipak, prijateljstvo ne mora oslabiti zbog prekida dopisivanja, pogotovu među osobama između kojih postoji čvrsta duhovna veza. Za Gučetića je čuo da je savjestan i pouzdan odvjetnik svojih stranaka na sudu. Zato mu na srce stavlja i svoju stvar. O njoj će ga potanje usmeno obavijestiti donosilac ovoga pisma.

Budući da se Petrović radije služi usmenom porukom, stvar je bila povjerljiva. Ovdje spomenuti Petrovićev učenik Nikola Gučetić nije, razumije se, poznat filozof Nikola Vid Gučetić, jer je taj u to vrijeme bio još dijete (rodio se 1549); taj Petrovićev đak, njegov imenjак, najvjerojatnije je onaj Nikola Gučetić kojemu je mletački tiskar Pavao Manuzo 1561. uputio jedno pismo, a kasnije ga tiskao u 6. knjizi svoga *Epistolara*.

Na listovima 66a—69b: *Nicolaus Petreius Corcyraeus Claudio Ptolemaio, episcopo Corcyrensi, apud Gallorum regem Senensium legato S. P. D. ... Corcyrae Idibus Octobris MDLIII (Nikola Petrović srdačno pozdravlja Klaudija Tolomeija, korčulanskoga biskupa, poslanika općine Siene kod francuskoga kralja... U Korčuli 15. listopada 1554)*. Opširno parenetičko pismo Klaudiju Tolomeiju, drugom po redu samostalnom korčulanskom biskupu (1549—1556).

U toj parenezi korčulanski humanist, zabrinut za svoj rodni kraj, poziva naslovnika da konačno dođe u svoju biskupiju. Kad je nakon smrti prvoga biskupa,⁵⁷ kaže Petrović, Tolomei bio izabran za tu stolicu, korčulanski se svijet veoma veselio, a i on se sam radovao, jer je Tolomeija osobno poznao iz Rima i mnogo je čuo pripovijedati o njegovu kreposnom životu, o njegovoj razboritosti, mudrosti i učenosti. Očekivao je, a to se i obećavalo, da će Tolomei doći kao otac svojim sinovima, kao pastir svome stada, kao biskup svome narodu. Ali burni vjetar i bijesna oluja zaniijela je Tolomeija drugamo (»Atqui procella saevissimae tempestatis te alio retraxit«).

Petrović razumije Tolomeijeve obaveze prema svome vlastitom zavičaju, prema slobodi svojih sugrađana, prema svojoj obitelji i rodbini, no isto je tako Tolomeijeva sveta biskupska dužnost da pase i povjereno stado. Možda se naslovniku čini da su prihodi korčulanske biskupije maleni i sasvim mršavi, da nisu vrijedni spomena i da ne odgovaraju tako znamenitom zaručniku. Ali taj su miraz mnogi veoma sveti korčulanski biskupi držali sasvim pristojnim (»satis amplam«). Njime su oni mogli ne samo pokrивati svoje potrebe već, kad bi ustrebalo, i pomagati članove svoje obitelji, dijeliti sirotinji milostinju pa i dočekivati goste. Ako je smatrao, po svome računu, da su ti prihodi neznatni, vrlo čedni, tada nije trebalo da prihvati ponuđene časti (»tunc aversari poterat«). Dok njega nema, loše se upravlja s biskupijskim dobrima. Njegovi zamjenici, čini se, prešućuju mu mnogo toga. Biskupijskoj

da je godine 1549. dva puta (14. XI. i 6. XII) u senatu predloženo da se Petroviću produži služba rektora, a isto tako da se godine 1550. za nj zauzeo sam mletački dužd (preko korčulanskog kneza), ali je vlada nepopustljivo ostala pri otkazu.

⁵⁷ Marko Malipiero, Mlečanin, biskupovao od 1541. do 1549.

palaci prijeti rušenje, crkve su zapuštene. Kad bi Tolomei došao, moral klera postao bi bolji nego je sada, pripadnici svih doba i staleža našli bi u njemu svoj oslonac i svoju zaštitu. Zbog svega toga neka ne ostaje duže daleko od svojeg stada.

Petroviću se čini suvišnim da njemu »gravissimo viro et omnis litteraturae consultissimo«, i dalje govori o dužnostima biskupa. Unatoč toj izjavi, odmah mu doziva u pamet nekadašnje ranokršćanske biskupe, njihova zalaganja na poslu, pa i žrtvovanja vlastita života za Krista i povjereni im puk. Tolomijeva domovina, kaže naš pisac, ima velik broj ljudi koji su obdareni izuzetnim vrlinama i koji bi mogli voditi pregovore s francuskim kraljem. On je potreban svojoj biskupiji. »Magis Deo parere, quam hominibus debemus«. Jednom će Bogu polagati račun o svom stadu.

Ovo što je napisao, nije napisao »hortandi aut animandi causa, quasi consilium daturus«, već to piše kao sin svome najboljem ocu »deprecandi gratia«. Nada se da će Tolomei sve to tako i shvatiti.

Unatoč svim ubačenim ogradama i ispričavanjima, vidimo da je pismo sastavljeno u prilično oštrom tonu i da je prava lekcija upućena nemarnom prelatu.

Na više mjesta u pismu Petrović biskupa oslovljava njegovim imenom (»Claudi«), što bi moglo upućivati na njihovo starije, dobro poznanstvo.

Da je to Petrovićevo pismo bilo odraz tadašnjeg općeg mišljenja korčulanskoga stanovništva o ovom biskupu, koji za sve vrijeme svoje službe nije ni jedan jedini put došao da vidi svoju biskupiju, može se zaključiti i po biografiji toga biskupa, koja je uvrštena u već spomenutoj »Povijesti« Paulinija.⁵⁸

Na 1. 69b—75a? *Nicolai Regiensis, medici celeberrimi De venae sectione in universum tractatus perquam utilis. E Graeco in Latinum conversus per Nicolaum Petreium (Nikole iz Reggia vrlo slavnoga liječnika, rasprava općenito veoma korisna »O otvaranju žile.« S grčkoga na latinski preveo Nikola Petrović).* Petrovićev prijevod s grčkoga jezika oveće medicinske rasprave. Taj je tekst veoma zanimljiv. Njegov autor, kalabreški pisac i prevodilac, živio je, čini se, negdje oko polovice 14. stoljeća. Nije bio liječnik. Pod njegovim se imenom često spominje čuveno srednjovjekovno terapeutsko djelo *Antidotarium*, no ono ne potječe od toga pisca, već od nekoga Nicolausa Praepositusa koji je živio u 12. st. Zasluge Nikole iz Reggia za medicinu sastoje se u tome što je on kao jedan od rijetkih znalaca grčkoga jezika ovoga vremena u zapadnoj Evropi, svojim prijevodima Galena i Myrepsusa uvelike zadužio ne samo svoje suvremenike već i kasnije humaniste. Nije mi poznato je li grčki izvornik te rasprave uopće objavljen i u kojoj bi mjeri publiciranje Petrovićeva latinskog prijevoda pridonijelo upoznavanju rada toga ranog talijanskog grecista. Bilo bi svakako vrijedno da se koji naš liječnik i filolog pozabavi ispitivanjem toga teksta.

⁵⁸ Usp. našu bilješku br. 4. Tolomeijeva biografija, pod naslovom Claudio Tolomei vescovo nalazi se na 117. listu Paulinijeve Povijesti. Citiram iz nje pasus koji se odnosi na Tolomeijevo rezidiranje: »Abbiamo bensì che nello stesso anno (1549!) li 4. settembre fu eletto il Tolomei, nobile venese, il quale per altro non prese il possesso se non un anno dopo, cioè è li 27 dicembre del 1550 destinando suo loughotenente il Gabrielli a norma del processore... Nei pochi anni, che il monsignor Tolomei ebbe a goder questo vescovado, non si vidde mai alla residenza...«

I slijedeći sastavak koji se nalazio na listovima 75b—94b jest Petrovićev prijevod s grčkoga: *Gregorii Nazanzeni (!), Theologi. Oratio in sanctum Pascha. E Graeco in Latinum conversa per Nicolaum Petreium (Grgura Nazijanskog, bogoslova, Govor o svetom Uskrsu. S grčkoga na latinski jezik preveo Nikola Petrović)*. To je dotjeran prijevod što ga je spomenuo već L. Gaurico među podacima dodanima uz Petrovićev horoskop,⁵⁹ a sadržava jedan govor grčkoga crkvenog oca i učitelja Grgura Nazijanskoga (o.330—o.390).⁵⁹ Petrovićev prijevod spisa Grgura Nazijanskoga nije prvi latinski prijevod ovoga grčkoga pisca, kao što su npr. njegovi prijevodi drugih nekih grčkih autora. Do Petrovićeve doba već je bilo izišlo nekoliko raznih prijevoda Grgurovih Spisa. U kakvom je odnosu Petrovićev rad prema tim drugim postojećim prijevodima, trebalo bi tek istražiti. Ovdje bih samo htio uzgred napomenuti da se gotovo u isto vrijeme, kad se Petrović bavio Nazijancem, drugi jedan hrvatski humanist također okušao na tom poslu prevodeći neke tekstove Grgura Nazijanskoga na latinski. To je bio zagrebački kanonik Đuro Würffel dosad poznat samo kao autor jedne prigodnice posvećene Đuri Draškoviću.⁶⁰ Würffelov prijevod Nazijančeva *Govora doarenskom*⁶¹ *narodu (Oratio ad Doarenses populum)* sačuvan je u jednom zbornom kodeksu Vatikanske knjižnice pod signaturom Vat. Lat. Misc. 12607, na str. 228—229.

Iza navedenih dužih tekstova, u Zborniku se opet nižu kraći sastavci. Na listovima 94b—95a: *Nicolaus Petreius Corcyraeus Paulo III°, pontifici maximo post humillima pedum oscula beatorum salutem D... Corcyrae VII Sextiles MDLV (Nikola Petrović pozdravlja Pavla IV vrhovnoga svećenika ljubeći najpoznatije svete noge... Pisano u Korčuli 2. kolovoza 1555)*. Petrovićeva latinska poslanica papi Pavlu IV (1555—1559), koju je naš humanist sastavio u povodu nastupa toga uglednika na papinsku stolicu.

Dok sam nekoć boravio u Rimu, piše Petrović papi, nekoliko sam puta imao prilike žaliti se na teško stanje kršćanskoga svijeta (kršćanske republike). Umjesto da među barbarskim narodima šire uljudenost, kršćanski se vladari međusobno kolju i uništavaju. Svatko dobro znade da je novi papa u svojim govorima zastupao misao da se vrhovni svećenik nema miješati ni pristajati uz bilo koju stranu. Zbog toga Petrović trajno i od srca zahvaljuje Bogu što je upravo naslovnik izabran za čuvara svojega stada. Na kraju moli papu da i njemu osobno ostane sklon, kako je to uvijek bio. Spomenuti papa Pavao IV, pravim imenom Giampietro Caraffa, rodom Napolitanac, poznat je u povijesti kao velik pristaša reforme Crkve, ali istodobno i kao žestok protivnik Španjolaca. Težak kolerik, nesposoban da u bilo čemu čuva mjeru, dolazio je u sukobe sa mnogim suvremenicima. Pia desideria našega humaniste bila su u ovom slučaju zaista samo pjesnička želja. Na listovima 95b—98a: *Nicolaus Petreius Corcyraeus illustri atque amplissimo praesuli*

⁵⁹ Suvremenik Bazilija Velikog, Grgura iz Nise i Ivana Zlatoustoga; unatoč toj sjajnoj konkurenciji, Grgur je Nazijanski zbog svoje nadarenosti dobio počasni naslov *Theologus Minor*. Bio je izvrstan govornik, kršćanski Demosten, dobar pjesnik i pisac značajnih pisama. Sačuvalo se 45 njegovih govora, gotovo svi dogmatičkoga i historijskoga sadržaja, izuzevši nekoliko propovijedi sastavljenih za posebne blagdanske svečanosti. Govor koji je ovdje preveo naš Petrović jedna je od tih blagdanskih propovijedi.

⁶⁰ Đ. Würffel, *Carmen sapphicum ad Georgium Drascowyth*. Viennae 1572.

⁶¹ Doara, stari grad u Kapadociji (u Maloj Aziji), nekada sjedište biskupije.

Hieronymo Saulio, archiepiscopo Genuensi ac Boneniensi pro legato S. P. D. (Nikola Petrović Korčulanin srdačno pozdravlja svijetloga i veoma uglednoga crkvenog dostojanstvenika Jeronima Saulija, nadbiskupa genoveškog i poslanika bolonjskog). Ovo je prijepis Epistolae dedicatariae iz Petrovićeva prijevoda Meletiusa⁶² izdana godine 1552. Sadržaj joj je ukratko ovaj: Filip Makedonski, započinje Petrović, zaplakao je kad je čuo da je neki za nj zaslužan čovjek, kojega je htio nagraditi, umro prije nego što je kralj izvršio svoj naum. I Atenjani su zahvalnost smatrali najvećom vrlinom. Tko zanemaruje da se zahvali osobi koja ga je čime zadužila, s pravome se ima ocijeniti kao »inops sensuum ac plane ingrattissimus. Sve mi je to, nastavlja Petrović, bilo pred očima kad sam češće mislio na velika tvoja nekadašnja dobročinstva prema meni u Rimu i kad sam razmišljao na koji način da ti zahvalim. Napokon, pošto sam nakanio izdati svoj latinski prijevod filozofa Meletija, odlučio sam da taj prijevod posvetim tvojem dostojanstvu.

To veoma značajno djelo obrađuje sustav i prirodu čovjeka, u njemu se opisuje »počela prirode, tjelesni ustroj i duhovne moći čovjeka koji je najuzvišenije biće...« Tom je prijevodu Meletija dodan drugi tekst, *Physiognomicon* (O poznavanju ljudi prema izgledu lica) atenskoga filozofa Polomena, koji je bio nasljednik Ksenokratov. Na to se kao treće nadovezuje Hipokratovo djelce *O ustroju čovjeka*, upućeno makedonskom kralju Perdiki. Četvrto je Dioklesovo pismo kralju Antigonu *O čuvanju zdravlja*, koje je Petrović, kako sam kaže, prije više godina preveo na latinski jezik. Saulio će vidjeti, prema Petroviću, da je taj tekst znatno točniji od onih koji kolaju (»longe exactiorem quam quae circumferuntur«).

Peti je spis Melampovo djelce *O madežima koji se mogu vidjeti na ljudskom tijelu*. »Lepida interpretatiuncula« — karakterizira Petrović taj svoj rad. »Primi, dakle, veoma slavni visokodostojanstveniče, ove plodove mojega napornog rada što sam ga radio noću, pri svijeći...«

⁶² Petrovićev prijevod Meletijeve rasprave *O prirodi čovjeka* (*De natura hominis*) pa i prijevodi ostalih, pridruženih mu tekstova, izazvali su senzaciju u njegovih suvremenika. Radilo se, naime, o malo poznatim ili sasvim nepoznatim tekstovima koje je Petrović učinio pristupačnim javnosti. Iako ti spisi nisu donijeli neke nove medicinske spoznaje, značili su nov prilog poznavanju shvaćanja antičkog svijeta. Prvi autor u knjizi, Meletije (Maletios, Meletius Tiberiopolitanus) potječe iz Male Azije; živio je negdje u 7. ili 8. stoljeću n. e. Njegova je rasprava više teološko-sofističkoga nego medicinsko-prirodnoznanstvenog sadržaja, a sastavljena je uglavnom prema radovima Grgura iz Nise, Nemesiusa i Soranusa. Drugi autor, Antonije Polemon Sofist, (o. 88—144. n. e.) također je rodом iz Male Azije (Laodiceja), poznat je kao jedan od glavnih zastupnika neosofistike. Bio je po zanimanju retor. Napisao je veći broj govora i deklamacija i jedno historijsko djelo. Taj njegov spis *O fiziognomici* pisan je negdje između 133. i 136. godine naše ere. — Hipokrata ne bi trebalo ni predstavljati, jer je on nesumnjivo jedno od najpoznatijih imena starogrčke medicine. Rodom je s otoka Kosa (460. — o. 370. pr. n. e.). Pod njegovim imenom saučvala su se 52 medicinska spisa pisana jonskim dijalektom (*Corpus Hippocraticum* ili *Collectio Hippocratica*) no nisu nipošto svi njegovi. Tekst što ga je preveo Petrović *De structura hominis*, čini se da je zaista naš humanist prvi popularizirao svojim latinskim prijevodom, pa je zbog toga u toku 16. stoljeća taj prijevod više puta bio pretiskivan uz razne prijevode drugih Hipokratovih djela. Četvrti pisac, Diokles iz Karista na Eubeji, suvremenik Platonov, ubraja se među najznačajnije rane grčke liječnike. Nažalost od njega se sačuvalo samo poneki kraći spis i određen broj fragmenata. Posljednji autor, Melampo (Melampus) iz Argosa, zapravo je mitska osoba, liječnik koga spominje Homer, Herodot i više drugih starih pisaca. Tekst što ga Petrović donosi pod ovim imenom potječe, razumije se, od nekog drugog, nepoznatog pisca.

Svoju knjigu Petrović je posvetio Jeronimu Sauliju, nadbiskupu u Genovi (1550—1559), koji je kasnije (1540—1550) upravljao nadbiskupskom stolicom u Bariju. Taj je nadbiskup u to vrijeme veoma istaknuta ličnost crkvenog diplomatskoga kora u Italiji, poznat kao zaštitnik i promicatelj humanizma. Ističem ovo samo zato da se još jednom vidi u kakvim je krugovima i s kakvim je ljudima imao veze naš Korčulanin. Iako za to nemamo potvrde, poznanstvo sa Saulijem najvjerojatnije je sklopljeno za vrijeme Petrovićeve prvog boravka u Rimu.⁶³

Na listovima 98a—98b zabilježene su dalje dvije prigodnice, obje upućene rimskom prelatu Giovanniju Angelu Mediciju, poznatijem pod imenom pape Pija IV (1559—1565). Petrović je te pjesmice sastavio u povodu izbora toga Medicija za papu (25. XII. 1559). U prvoj pjesmi, pod naslovom: *Ad Pium Quartum, pontificem maximum, Romae MDLX mense Quintili (Piju IV, vrhovnom svećeniku. U srpnju 1560)*. Petrović kaže da ga je predšasnik ovoga pape, Pavao IV iz Korčule bio pozvan u Rim. Ali upravo kad mu se Petrović htio pokloniti i spjevati mu nove pjesme, Pavao IV je umro. Nemilo zatečen tim događajem, pjesnik je bio potpuno izgubljen. Novoizabrani papa odmah mu je međutim pomogao, uhvatio ga je za desnicu i, dok je tugovao zbog Pavlove smrti, utješio ga je riječima punim poštovanja: »Neka pjesnici nastave slaviti pokojnika svojim učenim knjigama, pa će za to širokogrudno primati odgovarajuću nagradu« (»capient plena praemia largi manu«).

Zbog smrti Pavla IV svoga nesuđenog zaštitnika, Petrović je, čini se, ozbiljno bio zabrinut za svoj položaj u Rimu; zbog toga ga je navedena izjava Pija IV. uvelike obradovala i umirila.

U drugoj pjesmici (3 elegijska distiha) pod naslovom: *Idem ad eundem (Isti pjesnik istomu)*, Petrović se sada već izravno obraća novom zaštitniku. On iskorištava etimologiju prezimena svoga novog patrona (Medici), pa kaže da on ima tri imena, a to su *otac, sveti* i *Medičejac* (Medici). Zato ga narodi s pravom mogu pridružiti korovima višnjih. Provodeći dosljedno argumentum a nomine, Petrović svoju pjesmicu završava ovom željom:

Sis pater in miseros, sanctus virtute verendos
sis aegrae medicus religionis ope (»Budi otac prema siroma-

sima, svet prema onima koji su časni sa svojih kreposti, budi liječnik (Medici) bolesnoj Crkvi pomoću religije«).

Nije nezanimljivo istaknuti da je ovaj Petrovićev slavljenik, prije nego što je postigao čast vrhovnoga pontifeksa, imao dosta veza s našim zemljama. Tako je, na primjer, neko vrijeme bio povjerenik papinskih trupa koje su zbog turske opasnosti bile upućene u Ugarsku, a od 1545. do 1553, dakle u vrijeme kad je i naš Korčulanin živio u Dubrovniku, vršio je dužnost dubrovačkog nadbiskupa. Nesumnjivo da njihovo poznanstvo datira još iz toga vremena.

Posljednji tekst unesen u Petrovićev Zbornik nalazi se na listovima 98b—99a: *Ad Rhodulphum Pium, cardinalem Carpenssem (Rudolfu Piju, karpijskom kardinalu)*. To je oda od 9 elegijskih distiha koju je Petrović namijenio rimskom kardinalu biskupu Rodolfu Piju de Carpi.

⁶³ Vjerojatno negdje na početku 1559. godine.

Alcejević⁶⁴ nije stekao čast i nebo zbog toga što je bio sin Jupitrov, niti je Makedonac⁶⁵ zbog svoga porijekla dobio ime Ahilejević, a isto tako ni amikleski momci⁶⁶ ne žive u trajnoj uspomeni zbog svojih plemenitih pređa, već su ih njihova pobožnost i teška kinjenja po kopnu i moru uvrstila među bogove. Ni tebi, Rudolfe, predstojniče kardinalskog zbora, nisu pronijeli ime ni plemenit rod ni kardinalski grimiz već mudri savjeti (»consilia«) i častan život (»vitae facta verendae«), tvoja pobožnost i rijetka vjernost (»pietas et rara fides«), a više od svega osobito ljubav prema svetoj vjeri (»eximius sanctae religionis amor«). Time ćeš svladati sve dušmane i umnožiti domovinsku vlast Rima i svijeta, kaže Petrović.

Navedeni Petrovićevi stihovi nesumnjivo potječu iz vremena kad se on po drugi put doselio u Rim, točnije rečeno između godine 1560. i 1564, koje je njegov slavljenik već bio mrtav. Koji je bio izravni povod nastanku ove Petrovićeve ode, nije poznato.

Godina smrti kardinala Rudolfa Pija, 1564, može poslužiti kao datum za orijentaciju, a može značiti dvoje: a) da Petrović poslije te godine uopće više ništa nije napisao, ili b) da od toga vremena ništa nije unosio u svoj zibaldone. Što je od toga istina, pokazat će eventualna dalja istraživanja.

Završavajući opis Petrovićevih tekstova koji su uneseni u ovdje opisani Zbornik, htio bih napomenuti da sam u talijanskim bibliotekama zabilježio još dva izolirana podatka o njegovim literarnim radovima.

Prvi sam našao u Milanu, u tamošnjoj Biblioteca Ambrosiana, u jednom zbornom kodeksu Miscellanea, koji sadržava prijepise tekstova većeg broja autora.⁶⁷ Tu su na listu 36, pod imenom Nicolai Petrei, zabilježeni ovi stihovi:

Te, Sophiane, tuis rapuerunt tristia Parcae
stamina ducentes, sed docti pectoris artes
et sophia aeternae pepererunt saecula vitae.

Svatko na prvi pogled uviđa da je to Petrovićev epitaf Damjanu Beneši, koji se nalazi u našem Zborniku, samo malo prerađen. Je li tu promjenu izvršio Petrović sam, prilagođujući svoju pjesmicu za koju drugu osobu, ili netko drugi, nisam mogao utvrditi.

Drugi podatak našao sam u Biblioteca Marciana u Veneciji, opet u jednom zbornom kodeksu (Miscellanea).⁶⁸ Među raznim spisima koji su uneseni u taj kodeks, na listovima 87—89 registriran je slijedeći spis: *Hippocratis: Epistula ad Ptolemeum regem inscripta. Per Nic (olaum) Pat (rei) um Corcirensem et Jo(hanne)m Franc(iscu)m Bon, theologum Venetum*. Prema tom natpisu prijevod citiranog Hipokratova teksta bio bi dakle zajednički rad našega Petrovića i mletačkoga bogoslova Bona (usp. Petrovićev prijevod Hipokratosa *De hominis structura*). Sam prijepis toga prijevoda, kako je zabilježeno u kodeksu, potječe od ruke nekoga Sista Medicea.

⁶⁴ Misli se Heraklo, sin Zeusa i Alkmene, snahe tirinskoga kralja Alceja.

⁶⁵ Tj. makedonski kralj Aleksandar Veliki, najveći osvajač staroga vijeka.

⁶⁶ Braća blizanci Kastor i Poluks, nazvani Dioskuri (tj. Zeusovi sinovi), jedan konjokrota, drugi šakač. U grčkoj mitologiji znače pojam bratske ljubavi. Nakon smrti uneseni su na nebo odakle, kao zvijezde Blizanci, služe za orijentaciju mornarima.

⁶⁷ Signatura: P 242 sup.

⁶⁸ Signatura: Lat. XIV 65 549

Osvrt na Petrovićevo djelo

Na temelju netom prikazanih radova Nikole Petrovića koji su se sačuvali u njegovu Zborniku mislim da se može stvoriti određen sud o našem korčulanskom humanistu, o njemu kao književniku, njegovim književnim ambicijama i dostignućima, te o njemu kao čovjeku, njegovim intelektualnim i moralnim osobinama.

Petrović je kao pisac u punom smislu riječi produkt svojega vremena. Kao što smo vidjeli, on se okušao na mnogim područjima: pisao je pjesme (gotovo isključivo prigodnice), dopisivao se s raznim osobama, sastavljao je govore i propovijedi, a najradije je, čini se, prevodio s grčkoga jezika. Kao većina njegovih sudrugova humanista i on je htio da bude svestran. Ta karakteristična crta renesansnog intelektualca koji smatra da je sposoban isto tako pjevati u antičkim metrima kao i pisati rasprave o najrazličitijim pitanjima, izdavati, komentirati i prevoditi stare tekstove, u praktičnom životu biti savjetnik svojoj okolini, meritorno se baviti politikom, diplomacijom itd. u punoj je mjeri došla do izražaja i kod Petrovića. Humanist, pisac želi uvijek biti aktivan po svaku cijenu čak i onda kad zapravo nema što kazati. Otud ona česta praznina i šturost u radovima i djelima mnogih pisaca toga evropskog kulturnog razdoblja. I Petrovićev je rad u mnogo čemu obilježen tim pečatom. Iako mu se ne može poreći određena književna žica i talenat za pisanje, ipak se mora konstatirati da naš humanist ni kao pjesnik ni kao prozaist nije bio pisac većega formata. Njegovi su radovi većinom pisani po određenoj šabloni, rezultat su i plod knjiškog ugledanja i rijetko se kad u njima može osjetiti jači osobni akcent. Ta pretjerana ovisnost o uzorima, opterećenost filološkim preokupacijama, a uz to i svjesna i nesvjesna teškoća pri izražavanju u tuđem jezičnom mediju (htjela to većina humanista priznati ili ne), uputile su izvorni Petrovićev književni talent na sporedan kolosjek. Spontano stvaralaštvo zagušila je težnja da u sastavku dođe do izražaja temeljito poznavanje latinskoga jezika. U želji da mu djela izgledaju što »klasičnije«, on ih redovito pretrpava uhodanim zvučnim frazama (probatum est!). Svoju misao vrlo često razvodnjava brojnim sporednim i umetnutim rečenicama (to bi imali biti elegantni klasični periodi!), pa se tako gubi u nepotrebnom verbalizmu i u retorici koja ne služi ničemu. To se osobito očituje u njegovim govorima i pismima, gdje je, nesputan metrom, mogao pustiti maha svojoj filološkoj opširnosti.

Što se tiče Petrovićevih stihova, oni imaju sve karakteristike prigodničarske literature. Stihove piše relativno lako, ali čitalac se ne može oteti dojmu da je sve to pisano po određenoj šabloni, po uzoru na već negdje, na sličan način obrađenu temu. Iako se većina njegovih prigodnica odnosi na konkretne, suvremene događaje, faktura je sastavka starinska. Čak i kad zaiskri neka sretnija misao, ili kad je izražena neka lijepa slika, čitalac nije siguran je li to izvorna Petrovićeva ideja ili je to prerađena tuđa misao.

Općenito se može reći da je Petrović prilično siromašan ne samo po motivima već i po svom izražavanju. Otud u njegovu djelu ona neugodna ponavljanja pojedinih misli. Ipak unatoč svima navedenim nedostacima, Petrovićev književni opus ima svoju vrijednost, posebice kao neposredan i autentičan odjek na suvremene ljude i događaje. Njegovi su spisi svojevrsan kulturnohistorijski dokument u kojem nam se sačuvao niz zanimljivih pojedivosti što ćemo ih uzalud tražiti u suhoparnoj povijesnoj građi. To vrijedi

za njegove stihove, a isto tako, premda možda u nešto manjoj mjeri, i za njegove prozne sastavke. Posebno su Petrovićevi tekstovi zanimljivi zbog toga što otkrivaju pišćeve veze sa mnogim istaknutim stranim humanističkim radnicima.

S gledišta povijesti humanizma 16. stoljeća značajniji je Petrovićev rad na izdavanju i prevodenju pojedinih grčkih pisaca na latinski jezik. Za razliku od velikih grecista korifeja prethodnoga i toga stoljeća, Petrović je svoj prevodilački rad usmjerio na »manje poznata imena« odnosno na grčke tekstove koji od njegova vremena ili uopće nisu bili prevedeni ili postojeći prijevodi nisu bili dovoljno kvalitetni, jer su bili načinjeni po lošim izdanjima, od slabih poznavalaca grčkog jezika i sl.

Je li Petrović taj izbor načinio prema svom ličnom izboru, ili je uzeo ono što mu je pružala rukopisna zbirka grčkih pisaca koju je zatekao kod svog učitelja Sergija Sbissee, teško je reći. Svakako posrijedi je malo neobičan izbor. Zasluga je, međutim, našega Korčulanina što je svojim prijevodima pokušao pažnju svojih suvremenika skrenuti i na te grčke tekstove, te je na taj način pomogao da se izgradi potpunija slika mnogolike starogrčke književnosti. Pišući tridesetih godina prošloga stoljeća svoju radnju o Meletiju, njemački učenjak Ludwig Bachmann⁶⁹ osvrnuo se i na Petrovićev prijevod toga grčkoga pisca. On kaže da se u Petrovićevu prijevodu nalazi kudikamo najpotpuniji i najcjelovitiji tekst Meletija (»longe est omnibus quotquot adhuc collati sunt Meletii libris mss. plenior atque integrior«), pa nastavlja: ne može se ni pomisliti da bi dijelove koji drugdje nedostaju, Petrović sada dodao ili možda podmetnuo u originalni tekst Meletijev. Naime, kako bi se moglo dogoditi, da bi čovjek, sasvim osrednji znalac grčkoga jezika, mogao zamisliti takvu podvalu, a kad bi je i zamislio, da bi je tako učeno i uspješno mogao izvesti. (»Qui enim fieri potuit ut homo Graecae linguae vix medicriter doctus, talem fraudem conciperet, tam docte tamque feliciter exsequeretur«). Bachmann, kako vidimo, Petrovića ne drži nekim osobitim poznavocem grčkoga jezika, ali priznaje mu zaslugu da je u svojemu prijevodu sačuvao najcjelovitiji tekst prevedenoga grčkoga pisca. Ipak prava ocjena o tom Petrovićevu grecizmu moći će se donijeti tek kad se provede podrobna analiza svih njegovih objavljenih i neobjavljenih prijevoda. Činjenica je međutim da su se pojedini suvremenici obraćali na nj kad su bili u pitanju razni grčki tekstovi i da su ga mnogi veoma cijenili, čini se upravo zbog njegova praktičnog znanja grčkoga jezika.

Petrović se za vrijeme svoga dugotrajnoga boravka u Italiji upoznao s mnogim znamenitim i utjecajnim suvremenicima. Najviše poznanstava vjerojatno datira iz doba njegovih studija na raznim učilištima, druga je sklapao, kako sâm na jednom mjestu ističe, u krugovima u kojima se skupljala tadašnja humanistička krema Rima i drugih mjesta (»eruditissimorum virorum in omni scientiarum genere cotidiani congressus«).

Bio je čovjek široke kulture. Prema njegovim književnim sastavcima vidimo da se zanimao ne samo za filozofiju, klasičnu književnost i starinu već i razne druge znanosti, posebice za medicinu, a živo su ga zanimala i suvremene političke prilike. Njegova briga za povjerene mu đake, prijazan ton kojim s njima opći, pokazuju ga kao plemenita čovjeka i iskusna pedagoga,

⁶⁹ L. Bachmann: *Quaestio de Meletio eiusque interprete Petrisio. Rostochii, 1863.*

koji je svojim postupcima znao steći privrženost svojih učenika. Prigodice je znao biti i strog i nepopustljiv, kako to pokazuje njegova poznata afera s razuzdanim mladcem, kasnijim pjesnikom Sabom Bobaljevićem Mišetićem.⁷⁰ Paulini³ i Kapor,⁶ a prema njima i drugi domaći povjesničari, osobito ističu Petrovićevu veliku ljubav prema zavičaju (»filantropica carità di patria«), jer je gotovo sav svoj prilično velik imetak na Korčuli i na Pelješcu oporučno ostavio rodnome gradu pod uvjetom da se time podigne skladište za žito i za druge živežne namirnice (un fontico), kako bi se do potrebe moglo pomoći siromašnom stanovništvu otoka. Svoje najdraže blago, bogatu i biranu knjižnicu koja se sastojala od grčkih, latinskih i drugih rukopisnih kodeksa i tiskanih knjiga, darovao je franjevcima na susjednom otočiću Badiji, ali da njegove knjige budu pristupačne ljudima od nauke i njegovim nadarenijim sugrađanima. Ostavio je čak i novac za nabavu potrebnoga bibliotečnog namještaja.

Možda mu je malo previše važnim izgledalo »tratatati s mogućnicima«. Privlačili su ga »maximorum principum consuetudines«, »summi pontificis praesentia« i sl. Otud ono njegovo obraćanje na razne uglednike i kad nisu bili u pitanju konkretni interesi. Mora se, priznati da ti njegovi sastavci nemaju onih nesimpatičnih crta krajnje servilnosti, već da naš Petrović, kao pravi humanist, s uglednima često govori ravnopravno.

Po svemu se čini da je bio vrlo staložen i, što bi Dubrovčani rekli, skladan čovjek. Ljudi su ga rado vidali u svojoj sredini. Do toga svog ugleda nije se dostao ni svojim porijeklom ni svojim bogatstvom, već upravo opisanim duševnim osobinama, tihim, nenametljivim radom, iskrenim zanimanjem za prave duhovne vrednote, svojom koncilijantnošću, a više od svega poštenim i humanim stavom prema svakomu.

Pišući o Franu Mariji Sagriju Sagroeviću i o njegovu dopisivanju s uglednim humanistom Justusom Lipsiusom, Sefarin Crijević u svojoj *Bibliotheca Ragusina* ističe kako Lipsius Sagrija naziva »doctissimum et eruditione commendabilem«, pa kaže da je to velika pohvala i najsigurnija potvrda Sagrijeve vrline.⁷¹ Slično bi se moglo reći i za našega Petrovića. Činjenica što ga toliki suvremeni ugledni književnici humanisti i drugi javni radnici cijene i uvažavaju, održavajući rado s njim veze, »magna laus est et certissimum virtutis Petrei ac doctrinae testimonium«.

Curriculum vitae Nikole Petrovića (na temelju postojeće literature i »Zbornika«)

Rodio se 15. I. u Korčuli.⁷² Neutvrđenih godina, ali prije 1526, boravio je u Terra d' Otranto, i to u Salentinu, gdje je kod učitelja S. Sbisse učio grčki jezik.⁷³ Nakon toga prešao je u Padovu da tamo studira filozofiju.⁷³ **1526—1529 boravi u Veneciji.** God. 1526. tiska u Veneciji svoj prijevod *Aristotela* i 26. X. piše posvetu tom djelu.⁷³ 1527, 4. III, piše iz Venecije pismo P. Alcioniju.⁷⁴ 1527—28. u Veneciji pomaže L. Gauricu pri prevodenju Pto-

⁷⁰ Tadićev članak citiran u bilješci 9, str. 397—398.

⁷¹ S. Cerva, o. c., t. 2, str. 77.

⁷² L. Gaurico u djelu koje je citirano u našoj bilješci 3; M. Kapor (u članku citiranu u bilješci 6) a po njemu Š. Ljubić u svom Dizionario (v. bilješku 7) kažu: »naque in Curzola nell'anno 1500 od in quel torno« ali to je bilo samo njihovo na-gađanje.

⁷³ Vidi Posvetu u djelu *Aristoteles: Quinque de animalium generatione libri*. . Venetiis, 1526. i Zbornik list 1—4a.

⁷⁴ Zbornik list 4ab.

lomejeva *Almagesta*.⁷⁵ 1529, još je u Veneciji, šalje pjesničku poslanicu Marku Antoniju Flaminiju.⁷⁶ 1530. piše iz Padove kraću pjesničku poslanicu prijatelju L. Salviatiju.⁷⁷

1531—1534 boravi u Rimu. Iz toga su vremena do 1534, njegove pjesme upućene Juliji Gonzaga.⁷⁸ Sklapa brojna poznanstva (G. Pellicier,⁷⁹ N. Brgančić⁸⁰ i dr.). 1535. piše u Rimu pjesmu o pobjedi španjolskoga brodovlja kod Tunisa.⁸¹ 1537, 1. X, šalje iz Rima pismo Ivanu Statileu, erdeljskom biskupu.⁸²

1538—1550 nalazi se u Dubrovniku; tu je 12 godina rektor i glavni profesor u gimnaziji. Podučavao je odraslije đake u klasičnim jezicima i u retorici. U tom je razdoblju nekoliko puta izbivao iz Dubrovnika: od kolovoza do listopada 1540. nalazio se u Veneciji, gdje je od dužda P. Landa dobio dukal s privilegijama za svoju obitelj. Povremeno odlazi na Korčulu gdje popravlja roditeljsku kuću. God. 1548. putuje u Bari da ispuni svoj zavjet. U Dubrovniku nastaje čitav niz njegovih književnih radova, tamo marno nastavlja prevođenje s grčkoga jezika.⁸³

1550—1559. najviše boravi u rodnoj Korčuli.

God. 1552. izdaje u Veneciji svoje prijevode Meletija i dr. grčkih medicinskih pisaca.⁸⁴ Iste je godine (ili 1553) bio na nekakvom putovanju u Bariju.⁸⁵ Iz Korčule šalje poslanice raznim ljudima u Italiji: 1553. J. A. Aquavivi, 1554. Cl. Tolomeiju, 1555. papi Pavu IV.⁸⁶ God. 1559. sastavlja oporuku⁸⁷ (ta zašao je već u 76. godinu) i sprema se u Rim ne računajući da će se ikad vratiti.

God. 1559—1568. ponovo je u Rimu.

God. 1559. primljen je u Bratovštinu sv. Jeronima u Rimu;⁸⁸ tu 1560. piše dvije prigodne posvećene papi Piju IV;⁸⁹ 1561/2. predsjednik je Bratovštine sv. Jeronima; ponovo je biran za predsjednika 1564/5 i 1567/8.⁹⁰ God. 1568. 16. travnja (na Veliki petak) umire u Rimu, u prostorijama Bratovštine. Pokopan u tamošnjoj crkvi sv. Jeronima.

⁷⁵ L. Gaurico u djelu koje je citirano u našoj bilješci 2.

⁷⁶ Zbornik list 39b—40b.

⁷⁷ Zbornik list 40b—41a.

⁷⁸ Zbornik list 41a—42a.

⁷⁹ J. Tadić u članku citiranu u bilješci 9, i Zbornik list 38a—39b.

⁸⁰ Zbornik list 5ab.

⁸¹ Zbornik list 42a.

⁸² Zbornik list 5ab.

⁸³ J. Tadić u već spomenutom članku (v. bilješka 9) te Zbornik passim. Vidi i M. Koper, članak citiran u bilješci 6.

⁸⁴ Vidi to tiskano djelo.

⁸⁵ Vidi Posvetu u netom citiranom tiskanom djelu i Zbornik list 95b—98a.

⁸⁶ Zbornik list 64b—65b, 66a—69b, 94b—95a.

⁸⁷ A. Paulini (vidi našu bilješku 4).

⁸⁸ Pismena obavijest rektora Zavoda sv. Jeronima u Rimu, 27. IV. 1981.

⁸⁹ Zbornik list 98ab.

⁹⁰ J. Burić, *Iz prošlosti hrvatske kolonije u Rimu*. Rim 1966, str. 73.

(Primljeno u Razredu za suvremenu književnost JAZU)

Šime Jurić

UN RECUEIL DES OUVRAGES DE L'HUMANISTE
NIKOLA PETROVIĆ

Résumé

Malgré le fait que l'humaniste croate Nikola Petrović (Nicolaus Petreius 1486—1568), qui est d'origine de l'île adriatique Korčula, a publié de son vivant six fois ses traductions sous son propre nom et bien qu'il était en relation avec nombreux humanistes contemporains, sa biographie et une remarquable partie de ses oeuvres sont restées presque inconnues. La majeure partie des spécialistes qui ont mentionné cet écrivain, même Emil Legrand, l'auteur de la célèbre »Bibliographie hellénique (Paris, 1885)« l'ont considéré comme un écrivain grec né à l'île de Corfou.

En se fondant sur un manuscrit original, ou mieux un recueil des ouvrages du Petrović, qui se trouve dans la Bibliothèque municipale de Perouse (Biblioteca Augusta di Perugia) (cote G 99), et à la base de certains autres documents, on a établi les faits biographiques de cet écrivain et on a décrit détaillé les sujets de tous ses textes jusqu'à présent inédits. En même temps l'auteur de l'article essaie de donner le jugement littéraire sur cet humaniste peu connu et s'efforce de le placer dans le courant de l'histoire de la littérature humaniste du XVIème siècle.